

บทที่ 2

เอกสารและผลงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยนี้มุ่งศึกษา สภาพการจัดการ เรียนการสอนในโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีผู้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้้น้อยมาก ทั้งด้านเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และเนื่องจากการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ที่จัดโดยวัดและ คณะสงฆ์ จึงขอ เสนอข้อมูลดังนี้

บทบาทของวัดในการปลูกฝังศีลธรรมแก่เด็กและ เยาวชน

ความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษาระหว่างสงฆ์และฆราวาส

ความเป็นมาของโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

คู่มือการจัดตั้งและลักษณะการเรียนการสอนของโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์

ผลงานการวิจัย เกี่ยวข้องกับการจัดการ เรียนการสอนในโรงเรียนพุทธศาสนา วันอาทิตย์

บทบาทของวัดในการปลูกฝังศีลธรรมแก่เด็กและ เยาวชน

สถาบันในสังคมไทยที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ตลอดจนความเชื่อและค่านิยมของสังคมมา เป็น เวลานานนับตั้งแต่สมัยสุโขทัย เป็นต้นมาก็คือ สถาบันวัดในพระพุทธศาสนาซึ่งตามประวัติศาสตร์แต่เดิมมานั้นคนไทยรับนับถือพระพุทธศาสนา มหายาน ต่อมาเมื่อถึงสมัยพ่อขุนรามคำแหงเสด็จขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. 1820 ได้อาราธนา พระสงฆ์จาก เมืองนครศรีธรรมราชซึ่งเป็นคณะสงฆ์จากลังกา เข้ามาประดิษฐานเผยแผ่พระพุทธศาสนา แบบลังกาวงศ์ และตั้งแต่อาณาจักรสุโขทัยรับเอาพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์แล้ว พระพุทธศานามหายานก็ค่อยเสื่อมสูญไป คนไทยจึงได้ทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง สืบต่อมาจนถึงทุกวันนี้ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2518: 22) ลักษณะการสืบทอดพระพุทธศาสนา นั้นได้แก่การศึกษาหลักธรรมคำสอนตามพระไตรปิฎกเป็นสำคัญ ซึ่งจะกล่าวโดยย่อดังนี้

สมัยสุโขทัย (พ.ศ. 1800-1893) บทบาทของวัดในสมัยนี้มีมากในฐานะเป็น ศูนย์กลางของประชาชน กิจกรรมของรัฐและวัดได้ถ่ายทอดไปสู่ประชาชน กล่าวคือ วัดทำหน้าที่ ประสานความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและประชาชน (ศึกษาธิการ 2507: 1) โดยเป็นแหล่งกลาง ในการอบรมศีลธรรมจรรยา ตลอดจนวิชาความรู้ทางหนังสือ มีพระสงฆ์ทำหน้าที่เทศนาสั่งสอน จึงได้อาศัยหลักการทางพระพุทธศาสนาทำหน้าที่ในการจัดการศึกษาอบรมประชาชน เป็นความร่วมมือกันระหว่างวัดและรัฐดังหลักฐานปรากฏในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ว่า (อ้างถึงใน พาสนา กิจถาวร 2524: 114-116)

"1214 ปีมะโรง พ่อขุนรามคำแหง เจ้าเมืองศรีสุทโธลย์ สุโขทัยนี้ปลูกไม้ตาล นี้ได้ลิบสี เข้าจึงให้ช่างพันชะดาร์หินตั้งระหว่างกลางไม้ตาลนี้ วันเดือนดับ เดือนออกแปดวัน วันเดือนเต็มบ้างแปดวัน ผูกปุ่ครุเถร มหาเถรขึ้นนั่งเหนือชะดาร์นี้ สวดธรรมแก่อุบาสก ผูกทวยจำศีล"

การเทศนาอบรมศีลแก่ราษฎรในสมัยนั้น เน้นการประพฤติปฏิบัติ โดยมีพระสงฆ์เป็น แบบอย่างที่ดีงาม ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของราษฎรมีมากถึงขนาดจำศีลทุกคน แสดงให้เห็นว่าการปลูกฝัง และอบรมศีลธรรมในสมัยสุโขทัยนั้นประสบความสำเร็จ เป็นอันมาก

ทางด้านการศึกษา นั้น พงษ์อินทร์ คุชขจร (2515: 9-11) ได้กล่าวไว้ว่า การศึกษายุคต้นของสมัยสุโขทัย น่าจะเน้นหนักไปทางด้านพลศึกษา เป็นการเรียนของลูกผู้ชาย เพื่อเป็นกำลังของชาติ ในด้านพระพุทธศาสนา น่าจะมีน้อย ส่วนการอาชีวศึกษาคงสอนภายใน ตระกูลเท่านั้น ด้านจริยศึกษาก็คืออบรมสั่งสอนกันตามธรรมเนียมที่เคยถือกันมาแต่เดิม สอดคล้องกันที่ บุญเจือ อวดประดิษฐ์ (2525: 1) กล่าวว่าการศึกษาแต่เดิมมา โดยทั่วไป ตกอยู่ที่วัดเป็นการจัดกันเองโดยอาศัยพระกับประชาชนร่วมมือกัน โดยฝ่ายชายเท่านั้นที่มีโอกาส เรียนหนังสือ หญิงต้องอยู่กับบ้าน เรียนการฝีมือและการครัว ส่วนการอาชีวศึกษาก็เรียนกัน ภายในครอบครัวหรือตามท้องถิ่น เป็นการเล่าเรียนแบบสืบตระกูล

ดวงเดือน พิศาลบุตร (ม.ป.ป.: 3) กล่าวว่า ในสมัยสุโขทัยนั้น เน้นในด้านการ อบรมสั่งสอนศีลธรรม และข้อพึงปฏิบัติในการ เป็นพลเมืองดีทั้งหญิงและชาย แต่จักรกร ตั้งเกษมสุข (2525: 33) เสนอแนวความคิดว่า การศึกษาของคนในสมัยสุโขทัยกับการครองชีวิต เป็น เรื่อง

เดียวกัน การศึกษาคือชีวิต การศึกษาคือการแก้ปัญหา การจะเข้าใจสภาพการจัดการศึกษาในสมัยสุโขทัย จึงต้องอาศัยอนุมานเอาจากกิจกรรมด้านต่าง ๆ ของคนสุโขทัย ซึ่งพอจำแนกการศึกษาได้ 2 สาย คือ สายขรราวาสมี 2 ด้าน คือ ด้านอาชีพ ศึกษาและเรียนรู้ในครอบครัว จากพ่อแม่เครือญาติ ด้านความประพฤติศึกษาและปฏิบัติธรรมของพระพุทธองค์ มีพระสงฆ์ เป็นผู้สั่งสอนอบรมและมีวัด เป็นศูนย์กลางการศึกษอบรม อีกสายหนึ่งคือ สายบรรพชิต คือการศึกษาของพระสงฆ์มีการศึกษาพระไตรปิฎกอย่างลึกซึ้ง

หลักฐานเอกสารของกระทรวงศึกษาธิการ (2507: 1-2) กล่าวว่า

. . . รัฐและวัดรวมกันเป็นศูนย์กลางแห่งประชาคม กิจกรรมต่าง ๆ ของรัฐ และวัดย่อมเป็นการสอนประชาชนไปในตัว วิชาที่เรียนคือภาษาบาลีและวิสามัญขั้นต้น สำหรับนักเรียนมี 2 แห่ง แห่งหนึ่งคือวัด เป็นสำนักเรียนของบรรดานุครหลานขุนนางและราษฎรทั่วไป มีพระ เชี่ยวชาญภาษาบาลีเป็นครูสอน . . . อีกแห่งหนึ่งคือ "สำนักราชบัณฑิต" ซึ่งสอนแต่เฉพาะเจ้านายและบุตรหลานข้าราชการเท่านั้น

ดังนั้นถ้าจะสรุปการจัดการศึกษาในสมัยสุโขทัย เป็นราชธานี แล้วคงจะสอดคล้องกับแนวคิดของ พงษ์อินทร์ ศุขขจร (2515: 30-31) ที่กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า

1. ด้านจริยศึกษา มีการสอนศีลธรรมจรรยาโดยยึดพระพุทธศาสนาแบบหินยานเป็นหลัก พระภิกษุสงฆ์เป็นผู้สั่งสอน สถานศึกษาที่สำคัญคือ สำนักสงฆ์หรือวัด เป็นการสอนเน้นหนักไปในทางปฏิบัติ
2. ด้านการศึกษา มีการสอนวิชาสำหรับลูกผู้ชายไว้เป็นเครื่องป้องกันตัว และไว้ใช้ในเวลาเกิดศึกสงคราม ในสมัยสุโขทัยผู้ชายทุกคนต้องเป็นทหาร การทတ်วิชาของลูกผู้ชายมักแสวงหาผู้มีฝีมือในทางนี้เป็นครูผู้สอน ส่วนผู้เป็นเจ้านาย คงศึกษากันในราชสำนัก
3. ด้านพุทธิศึกษา ส่วนใหญ่ศึกษาจากวัด มีพระภิกษุเป็นผู้สอนอ่าน เขียนภาษาไทย ภาษาบาลี และวิชาความรู้เบื้องต้น
4. ด้านหัตถศึกษา ส่วนใหญ่ศึกษาภายในบ้านกับพ่อแม่ หรือในวงศ์ตระกูลของตน ส่วนผู้หญิงก็ได้รับการอบรมเกี่ยวกับกิจการบ้านเรือน การทำอาหาร การช่างฝีมือ เช่น การเย็บปักถักร้อย การประดิษฐ์ดอกไม้ การทอผ้า

ฉะนั้นการจัดการศึกษาในสมัยสุโขทัย วัดและพระสงฆ์มีส่วนร่วมในการให้การศึกษาแก่ประชาชนและกุลบุตรด้วย

สมัยอยุธยาการศึกษาส่วนใหญ่จะจัดกันที่วัด โดยมีพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้สอน เนื่องจากว่าสมัยนี้ พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ข้าราชการ และชาวบ้านนิยมการสร้างวัด ดังพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2502: 50) ว่า

. . . กรุงศรีอยุธยา นับตั้งแต่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ . . . ไม่ว่าจะเป็นพระมหากษัตริย์หรือผู้มีฐานะพอ มักสร้างวัดไว้ประจำตระกูล จนมีคำกล่าวขานว่า "เมื่อบ้านเมืองดี เขาสร้างวัดให้ลูกเล่น" และปรากฏว่าการศึกษาศาสนาสมัยนี้นิยมใช้วัดเป็นสถานศึกษาด้วย . . .

เนื่องจากความนิยมสร้างวัด ทำให้มีวัดเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว สังคมไทยจึงมีความสัมพันธ์กับวัดอย่างใกล้ชิด ดังนั้น วัดจึงได้กลายเป็นสถานที่ให้การศึกษาอย่างสมบูรณ์ในสมัยอยุธยา หลักฐานที่ชี้ให้เห็นชัดว่าวัดคือศูนย์กลางการศึกษา ได้มีการบันทึกไว้ในจดหมายเหตุลาลูแบร์ เอกอัครราชทูตฝรั่งเศสที่เข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ใน พ.ศ. 2230-2231 (2510: 261-262) ได้เล่าถึงการจัดการศึกษาของไทยในสมัยนั้นว่า

. . . เมื่อได้เลี้ยงบุตรมาเติบโตใหญ่ถึงอายุ 7 หรือ 8 ขวบแล้วชาวสยามจะส่งบุตรของตนให้ไปอยู่ที่วัดกับพระภิกษุสงฆ์ พระสงฆ์ที่เป็นอาจารย์ในวัดสอนอนุชนรุ่นเหล่านี้ให้รู้จักอ่านและนับจำนวนตัวเลข เป็นสำคัญ แต่ไม่มีการสอนพงศาวดาร กฎหมาย และศาสตร์อื่น ๆ ด้วย . . .

เซอร์จอห์น บาวริง (Sir John Bowring) อัครราชทูตอังกฤษซึ่งเข้ามาเจรจาทำสนธิสัญญากับไทย ในรัชสมัยของสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (อ้างถึงใน รอง ศยามานนท์ กับคณะ 2507: 5) ได้กล่าวว่า

. . . การศึกษาดังแต่การโกนจุก เด็กผู้ชายถูกส่งไปอยู่วัด เรียนอ่าน เรียนเขียน บทคำสอนศาสนาจากพระ พระได้รับมอบหมายให้จัดการศึกษาและโรงเรียนอยู่ติดกับวัด ย่อมเป็นธรรมดาอยู่เองที่การสอนให้รู้คำสั่งสอนและประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาเป็นส่วนสำคัญมากของระบอบการศึกษาเมืองไทย . . .

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า การศึกษาในด้านนี้ของไทยสมัยก่อน เป็นการศึกษาในวิชาพื้นฐาน คือ อ่าน เขียน และเลข ซึ่งถ้าจะประเมินผลในแง่ของความสำเร็จทางการศึกษาที่วัดให้กับเด็กไทยในด้านการรู้หนังสือคงไม่ได้ผลมากนัก เพราะเด็กที่นำไปไว้ที่วัดจะได้รับการสอนหนังสือวันละเล็กน้อยเท่านั้น และบางวันอาจจะไม่ได้สอนเลยก็ได้ จากบันทึกของสังฆราช ปาลเลอกัวซ์ (2520: 206) พบว่าเด็กที่อยู่วัดนานถึง 8-10 ปี จะมีเพียง 20 เปอร์เซ็นต์เท่านั้นที่อ่านหนังสือออก และ 10 เปอร์เซ็นต์เท่านั้นที่เขียนหนังสือได้

แต่ถ้าพิจารณาในแง่วัตถุประสงค์ของการศึกษาแล้วนับว่าวัดประสบผลสำเร็จ เพราะเป้าหมายของการศึกษาศาสนานี้มุ่งศึกษาในพระพุทธศาสนาและ เป้าหมายของเด็กชายไทยในการเข้ามาเล่าเรียนในวัดก็เพื่อศึกษาหาความรู้เบื้องต้นก่อนจะบวชเป็นพระภิกษุ เมื่ออายุครบ 20-21 ปีต่อไป วัตถุประสงค์ในการศึกษาของไทยดังกล่าว เห็นได้ชัดจากพระราชดำริของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ (อ้างถึงใน อัจฉรา กาญจนโมทย์ 2523: 182) ในการจัดการให้มีการสอนหนังสือ เด็กไทยในวัดตามหัว เมืองทั่วราชอาณาจักรในสมัยพระองค์ว่าเป็นเพราะกลัว เด็กไทยต่อมาจะห่างจากศาสนาทรงย้ำว่า การตัดให้รู้จักอ่านออกเขียนได้ไม่ได้ เป็นเครื่องตัดให้คนดีหรือชั่ว แต่เป็นวิธีการที่จะเรียนเรื่องความดี ความชั่ว ได้คล่องขึ้นเท่านั้น

จึงสรุปได้ว่าบทบาทของวัดในการอบรมศีลธรรมจรรยาในสมัยอยุธยา นั้นนอกจาก จุดมุ่งหมายจะให้ เด็กมีความรู้และประพฤติปฏิบัติตามแนวประเพณีอันดีงามที่อยู่บนพื้นฐานหลักธรรมของพระพุทธศาสนาแล้ว การศึกษาทางศาสนาก่อให้เกิดประเพณีที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน นั่นคือ ประเพณีการบวชเรียนของชายไทย

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นถึงสมัยรัชกาลที่ 5 พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) (2505: 13-15) ได้กล่าวไว้ในหนังสือโบราณศึกษาว่า

. . . เกี่ยวกับเด็กชายไทยที่มาอยู่วัด ถ้าเป็นศิษย์วัดจะเป็นผู้ที่มีอายุ 7-8 ขวบ จนถึง 20-21 ปี จัดเป็น 2 ประเภท คือ พวกที่อยู่ประจำและไปกลับ เป็นพวกมูลศึกษาชั้นแรก . . . ส่วนสามเณรนั้นมักเป็นศิษย์วัดที่มีความรู้อ่านออกเขียนได้มาก่อน เมื่ออายุประมาณ 11-13 ปี จึงโดนจุก แล้วบรรพชาเป็นสามเณร เพื่อศึกษาต่อไป จากชั้นมูลศึกษา . . . สถานที่ศึกษาเล่าเรียนในวัดคือ หอฉัน หอสวดมนต์ ศาลาการเปรียญ กุฏิ และวิหาร . . . การจัดการบริหารภายในวัดนั้น ครูใหญ่ คือ สมภารวัด เป็นผู้เชี่ยวชาญทั้งภาษาไทย และภาษาบาลี แทบทุกองค์ ครูรองคือขรัว (พระสงฆ์ที่มี อายุมาก) และพระลูกวัดหรือครูสามัญ การเรียนการสอนไม่เป็นระบบ เป็นโรงเรียนตามอำเภอใจ

ลักษณะการเรียนเรียกว่า "มาติกาการศึกษา" คือ การเรียนของนักเรียนไม่ได้กำหนดเวลาไว้เป็นการแน่นอน การสอนวิชาต่าง ๆ ก็จะไม่ปะปนกัน หากเรียนเลขก็เรียนเลขล้วน ๆ หากเรียนหนังสือก็เฉพาะแต่หนังสือ ส่วนวิธีการเรียนก็จะเป็นไป ดังที่เสฐียรโกเศศ ได้กล่าวไว้ใน "ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน" (2510: 134) ว่า

. . . วิธีการเรียนใช้วิธีท่องจำ โดยมีพระสงฆ์เขียนให้บนกระดานและเมื่อท่องได้แล้วก็จะลบและท่องตัวใหม่เรื่อยไป ในการอ่าน ต้องอ่านออกเสียงดัง ๆ ส่วนอุปกรณ์การเรียนก็มีเพียงกระดานดำ ไม้บรรทัด และดินสอที่ปั้นเองด้วยดินเหนียว . . .

สภาพการจัดการศึกษาของไทย เป็น เช่นนี้จนมาถึงสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เหตุการณ์บ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก โดยเฉพาะการคุกคามของมหาอำนาจทางตะวันตกอันจะเกิดอันตรายอย่างยิ่งหลวงสำหรับประเทศชาติบ้านเมือง จึงเป็นผลให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจำเป็นต้องปรับปรุงบ้านเมืองในแทบทุกด้าน ทั้งการเมือง การปกครอง การทหาร การศึกษา ฯลฯ จากการปรับปรุงการศึกษาในคราวนี้เองทำให้ระบบการศึกษาและระบบโรงเรียนตามแบบใหม่ได้ เข้ามามีบทบาทในการปฏิรูปการศึกษาของไทย การศึกษาเริ่มมีระบบ ระเบียบแบบแผน มีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นมาทำหน้าที่โดยเฉพาะ แต่อย่างไรก็ตามโรงเรียนนั้นก็ไม่สามารถแยกตัวจากวัดได้ดังปรากฏในประวัติกระทรวงศึกษาธิการ (2507 : 20) ความว่า

. . . ในปี พ.ศ. 2414 รัฐได้ยื่นมือเข้ามาจัดการในการศึกษาของประชาชน โดยมีการตั้งโรงเรียนแห่งแรกของประเทศไทยในเขตพระบรมมหาราชวัง และออกประกาศให้วัดเปิดการสอนแก่เด็ก ๆ ในท้องที่ของตน . . . และในปี 2427 มีการตั้งโรงเรียนขึ้นตามวัดหลายแห่งทั้งในกรุงและหัวเมือง . . .

การที่ทางราชการยังต้องพึ่งพาอาศัยวัดอยู่นั้น ดูจากคำปรารภของพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) (อ้างถึงใน วุฒิชัย มูลศิลป์ 2519: 193) ซึ่งดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ สมัยรัชกาลที่ 5 มีความหนักใจมากในเรื่องการขาดแคลนงบประมาณและบุคลากรที่เกี่ยวข้องชาดในการสอนจึงจำเป็นต้องพึ่งวัด และพระภิกษุสงฆ์ให้ช่วย เป็นครูสอนในโรงเรียนประถมศึกษา

ดังจะเห็นได้จากประวัติกระทรวงศึกษาธิการ (2507: 63) ทำให้ทราบรายละเอียดว่าใน พ.ศ. 2435 มีการตั้งโรงเรียนมูลศึกษาขึ้นในวัดทั้งในกรุงและหัวเมือง โดยเจ้าอาวาสเป็นผู้จัดการให้พระภิกษุสงฆ์สอนศิษย์ในวัด ต่อมาการศึกษาของไทยเปลี่ยนแปลงไปตามโครงการศึกษา พ.ศ. 2414 (วุฒิชัย มูลศิลป์ 2512: 148) ข้อที่น่าสังเกต คือ หลักสูตรขึ้นต้นด้วยจรรยา แล้วเดินตามแนวแผนการศึกษาที่มุ่งโดยมาก ในระยะนั้น (กรมวิชาการ 2504: 21-22) คณะสงฆ์มีส่วนช่วยเหลือในการขยายการศึกษาตามหัวเมืองเป็นอย่างมาก โดยมีนโยบายให้พระภิกษุสงฆ์สั่งสอนกุลบุตรให้ตั้งอยู่ในธรรมปฏิบัติ และมีความรู้ด้านหนังสือด้วย

ใน พ.ศ. 2464 มีพระราชบัญญัติประถมศึกษาใช้บังคับแก่เด็กอายุระหว่าง 7-14 ปี ให้เข้าโรงเรียนโดยมีผลบังคับใช้ทั่วประเทศ เมื่อปี พ.ศ. 2478 ทำให้มีจำนวนนักเรียนเพิ่มขึ้น และวัดจำนวนนับพันต้องตัดแปลงศาลาเป็นโรงเรียนประชาบาลตามรายงานกระทรวงศึกษาธิการ (อ้างถึงใน สุภา นวกรรมิก 2529: 21) ระบุว่า "ปี พ.ศ. 2474 มีโรงเรียนที่ดำเนินการโดยวัดเป็นจำนวนถึง 4,688 แห่ง หรือร้อยละ 85.6 และมีโรงเรียนชั้นประถมและมัธยมที่อยู่ในวัด 4,911 โรงเรียน หรือร้อยละ 71.3"

ในระยะเวลาแห่งการขยายตัวเช่นนี้ พระภิกษุสงฆ์ เป็นผู้ดำเนินการสอนโดยตลอด

ต่อมาบทบาทของพระภิกษุสงฆ์ในฐานะเป็นครูลดลง เป็นลำดับ เมื่อโรงเรียนฝึกหัดครูของกรมศึกษาธิการสามารถผลิตครูและส่งไปสอนตามโรงเรียนในวัดตามหัวเมืองได้มากขึ้น ชาวอาวาสที่ได้รับการฝึกฝนอบรมในวิชาครูโดยตรงได้เข้ามาทำหน้าที่แทนพระสงฆ์ นโยบายการศึกษาของชาติได้เปลี่ยนมาเป็นแบบสากลอันเป็นระเบียบวิธีการทางการศึกษาสมัยใหม่ ซึ่งจำเป็นต้องใช้ผู้ที่มีความรู้และทักษะในการสอนตามหลักวิชาสมัยใหม่ที่พระสงฆ์ไม่มีความรู้และความถนัด

กล่าวโดยสรุปแล้ว ปัจจุบันนี้แม้ว่าพระภิกษุสงฆ์จะได้ลดบทบาททางด้านการศึกษาลงมา ไม่เหมือนสมัยโบราณ แต่พระภิกษุสงฆ์ก็ไม่เคยเพิกเฉยหรือหยุดกระทำกิจกรรมที่เกี่ยวกับการให้การศึกษาหรือการบริการแก่สังคมแต่อย่างใด

ความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษาของสงฆ์และฆราวาส

การศึกษาทั้งของสงฆ์และฆราวาสในสังคมไทย โบราณ มีความเกี่ยวเนื่องกันมา โดยตลอดทั้งในด้านสถานการศึกษา เนื้อหาสาระ และหลักสูตร ยังคงมาจากแหล่งใหญ่ แหล่งเดียวกัน คือ วัด และวัง ดังนี้

สถานศึกษา สถานศึกษาของสงฆ์และฆราวาสยังคงมีที่มาจากสถาบันหลักของสังคม แหล่งเดียวกัน คือ วังกับวัด ซึ่งตามวังหลวงวังเจ้านั้น นอกเหนือไปจากการสั่งสอนความรู้ ด้านอักษรวิธีและศิลปศาสตร์ต่าง ๆ ให้กับพระบรมวงศานุวงศ์และบุตรหลาน ข้าราชการ ขุนนาง ชั้นสูงแล้ว ยังได้จัดสถานที่เหล่านี้เป็นที่ของพระปริยัติธรรมแต่ภิกษุสามเณรด้วย ทั้งสงฆ์และฆราวาสล้วนแต่รับการศึกษาจากวัดเป็นแหล่งให้ความรู้ด้าน อักษรวิธี ปริยัติธรรมและวิชาต่าง ๆ

ครูผู้สอน ฆราวาสผู้ที่มีความรู้ด้านพระปริยัติธรรมก็อาจบอกหนังสือพระได้ พระที่มีความรู้ในศิลปวิทยาการชั้นสูง และวิชาช่าง ก็อาจเป็นอาจารย์แก่เชื้อพระวงศ์ และบุตรข้าราชการ และกุลบุตร บางครั้งฆราวาสก็ให้ความสนใจกับการศึกษาพระปริยัติธรรม ดังเช่น พระมหาธรรมราชาลิไททรงเรียนพระวินัย พระอภิธรรมโดยโลกาจารย์ มีพรหมณ์ และดาบส เป็นต้น (อ้างถึงใน พาสนา กิจถาวร 2524: 32) การเรียนพระปริยัติธรรมจึงไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะพระสงฆ์สามเณรเท่านั้น แม้ในสมัยรัตนโกสินทร์ก็มีฆราวาสสมัครเข้าสอบแปลพระปริยัติธรรมในสนามหลวงด้วย ดังปรากฏอัตราส่วนระหว่างผู้เรียนและผู้สอนปริยัติธรรมใน พ.ศ. 2381 อันเป็นรัชสมัยของสมเด็จพะนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งจำนวนฆราวาสที่เล่าเรียนพระปริยัติธรรมนั้นอยู่ในอัตราสูงพอควรดังนี้

ตารางที่ 1 อัตราส่วนระหว่างผู้เรียนและผู้สอนปริยัติธรรมใน พ.ศ. 2391

ชื่อวัด	ผู้สอน	พระสงฆ์	สามเณร	คฤหัสถ์
วัดบวรนิเวศ	24	51	28	49
วัดเครือวัลย์	5	23	4	15
วัดบรมนิวาส	2	8	6	9
วัดดอกไม้	4	10	6	7
วัดสี่จันทน์	2	6	2	1
วัดเขมาภิรตาราม	1	1	2	-
วัดไชยพุกขมาลา	1	1	2	-

ที่มา : อัจฉรา กาญจนมัย, "การฟื้นฟูพระพุทธศาสนา . . .", หน้า 171.

เนื้อหาสาระและหลักสูตรในการศึกษา ทั้งของขรราวาสและสงฆ์ก็อยู่ในแนวเดียวกัน คือ การศึกษาภาษาไทย ภาษบาลี หนังสือขอม จริยศาสตร์ พุทธศาสตร์ ลักษณะความรู้ และโลกทัศน์ของบรรพชิตและขรราวาสที่ได้รับการถ่ายทอดจากแหล่งเดียวกันจึงไม่แตกต่างกันเลย กลับมีความต่อเนื่องกันในแง่ที่ว่าชาวบ้านทั้งหลายถือว่าการศึกษาระดับมูลฐาน คือการศึกษาด้าน อักษรวิธี เป็น เครื่องมือและเป็นแนวทางสำหรับการศึกษาพระปริยัติธรรมและการบวชเรียนในบวร พุทธศาสนา เพื่อ เป็นแนวทางสำหรับการศึกษาพระปริยัติธรรม และถือกันว่าวัดเป็นแหล่งวิชาชั้นสูง และแหล่งศึกษาพระศาสนา ซึ่งชายไทยควรจะมีโอกาสเข้าศึกษาโดยการบวชเรียน เมื่ออายุครบ อุปสมบท ผู้ที่ได้ผ่านขั้นตอนของการศึกษาดังนี้ก็เหมือนกับการสำเร็จการศึกษาชั้นสูง เทียบได้กับการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย (ดำรงราชานุภาพ 2509: 66)

จากการที่สามัญชนโดยทั่วไปต้องพึ่งพาวัดในกิจกรรมด้านการศึกษา การที่ครูผู้สอน เป็นพระ สถานที่เรียนเป็นวัด ทำให้สภาพแวดล้อมของผู้เรียน เป็นการ เน้นถึงคุณค่าของจริยธรรม เป็นการอบรมศีลธรรมจรรยาโดยการปฏิบัติ เพราะสภาพแวดล้อมที่อำนวยให้ ต่างกับการเรียน

จริยศึกษาในสมัยปัจจุบันที่กำหนดให้เป็นวิชาเรียนวิชาหนึ่งโดยตรง อันเป็นการเรียนรู้ทางทฤษฎี
 รูปลักษณะการปลูกฝังด้านจริยธรรมนี้มีทั้งการอบรมสั่งสอนโดยตรงและโดยอ้อมที่แทรกอยู่ในตำรา
 เรียนของไทยโบราณแทบทุกเล่ม โดยจะขึ้นต้นด้วยบทนมัสการ เมื่อจะเริ่มเรียนหนังสืออาจารย์
 จะสอนให้อ่านคำนมัสการ เช่น "นโม พุทธาย สิทธ" คำนมเป็นคำขึ้นต้นในบทนมัสการทาง
 พุทธศาสนา แสดงให้เห็นชัดถึงอิทธิพลของศาสนาต่อการเล่าเรียน ที่แม้แต่จะเริ่มต้นเรียนหนังสือ
 ก็ต้องระลึกถึงคุณของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เสียก่อน และการฝึกเช่นนี้ก็เป็นการฝึก
 มารยาททางสังคมให้กับเด็กด้วย พระยาศรีสุนทรโวหารได้เล่าไว้ใน "ในวิธีสอนหนังสือไทย" ว่า
 "นักเรียนชั้นแรกนั้น เมื่อแรกเรียนนะโมนั้นถ้าจะว่ายังไม่เป็นวิชาหนังสืออย่างไร เป็นแต่ฝึกหัด
 ความเคารพเท่านั้น (2505: 6) นี่เป็นจุดประสงค์อันหนึ่งของผู้ปกครองในการที่นำเด็กไปฝาก
 พระเพื่อให้ท่านอบรมสั่งสอนกิริยามารยาท และจากความสำเร็จในการศึกษาคำขึ้นต้น หรือบทนำของวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ
 ของไทยก็จะขึ้นต้นด้วยบทนมัสการเช่นกัน ดังที่พระปริยัติธรรมธาคากล่าวไว้ว่า

หนังสือไทยนี้ต้องสอนให้เรียนนะโมก่อน บังคับให้เล่าให้จำได้แล้วให้นับสระ 20
 ให้เข้าใจเสียงสั้นเสียงยาว ถ้ามว่าซึ่งให้เล่านะโมนี้ประสงค์อะไร แก้วว่า
 ประสงค์จะให้รู้จักสระ 20 คือ อะ อา อิ อี โ อ โ ไอ โ ไ - ะ
 ถ้ามว่าประสงค์จะให้รู้จักสระ 20 ทำไมจึงไม่ให้เล่าเฉพาะ อา อิ . . .
 เกณฑ์ให้เล่านะโม พุทธายะ สิทธ ด้วยทำไมเล่า แก้วว่าข้อนี้เป็นลัทธิของ
 นักปราชญ์ให้แต่บูรพาจารย์ถือว่า การเล่าเรียนวิชาทั้งปวง ถ้าได้คำวามนมัสการ
 พระไตรรัตนหรือคำไหว้ครูขึ้นก่อนแล้ว ก็เป็นสวัสดิมงคลแก่ผู้เรียนแล เป็นความ
 ประสิทธิ์ให้สำเร็จในวิทยาคมที่ตนเล่าเรียนด้วยธรรมเนียนนี้ คนบูรพาจารย์นับถือ
 มากนัก ผู้ใดที่ได้เล่าเรียนพระปริยัติมากจงสังเกตดูเถิด พระกันทรจนาจารย์
 ท่านจะแต่งคัมภีร์ปริยัติใด ๆ คงจะมีคำนมัสการ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์
 แลสรรเสริญครูอาจารย์ของท่านทุก ๆ พระคัมภีร์ ธรรมเนียนนี้ติดมาจนถึงนัก
 ปราชญ์ ซึ่งเป็นกวีคัดกาพย์กลอนหนังสือไทย จะแต่งเรื่องใด ๆ มักจะเริ่มต้นเป็น
 คำนมัสการก่อนแล้วจึงเดินตามเรื่องทีประสงค์จะแต่ง เป็นอย่างนี้โดยมาก
 จงสังเกตดูเถิด ซึ่งท่านเอานะโมมาตั้งเริ่มหนังสือไทยนี้ ก็เป็นตามลัทธิคติโบราณ
 เช่นดังว่านั้น ถ้ามว่า นะโม พุทธายะ สิทธ นี้แปลว่าอะไร แก้วว่า
 แปลเป็นสองอย่าง อย่างหนึ่งว่า นะโม ความนอบน้อมคำนับ พุทธายะ
 แก้วว่าผู้ตรัสรู้ ผู้ตื่นเบิกบาน อีกอย่างหนึ่งว่า นโม ข้าพเจ้าขอนอบน้อมไหว้
 กราบ พุทธายะ เพื่อให้ตัวข้าได้ตรัสรู้ แลตื่นเบิกบานในการเล่าเรียน สิทธ
 ของจงสำเร็จเถิดเพราะเป็นความนมัสการขอพระ ฉะนี้ ท่านจึงเอามาตั้งไว้
 ข้างต้นการเล่าเรียน (2505: 6)

อย่างไรก็ดีการเรียนของพระวราส ยังไม่มีการสอบวัดผล การวัดผลคงมีแต่การสอบพระปริยัติธรรมสนามหลวงเท่านั้น ที่น่าสนใจ คือ ลาลูแบร์ เอกอัครราชทูตฝรั่งเศสที่ได้เดินทางมาเจริญสัมพันธไมตรียังราชสำนักพระนารายณ์มหาราชได้วิจารณ์วิธีการสอนของพระว่า สอนองค์คิด และสอนให้ทราบเรื่องตำนานพระสมณโคดมบรมพุทธเจ้า อันเป็นศาสดาแห่งสงฆ์ ทั้งปวง ไม่มีกฎหมาย และไม่มีวิทยาศาสตร์อย่างใดอย่างหนึ่ง สอนกันในวัด อนึ่ง คณะอาจารย์ก็สอนให้ศิษย์เรียนบาลี (2510. : 269)

จากข้อวิจารณ์นี้แสดงให้เห็นว่า ลักษณะการศึกษาของไทยที่ได้รับจากวัด เป็นแหล่งใหญ่นั้น เป็นคุณค่าด้านอักษรศาสตร์และจริยธรรม การเรียนการสอนยังอนุโลมตามแนวประเพณี ไม่มีการศึกษาในเรื่องธรรมชาติวิทยา การค้นคว้า หรือ ความคิดริเริ่มดังที่ ลาลูแบร์ ยังได้วิจารณ์การแพทย์ของไทยไว้อีกด้วยว่า

หมอสยามไม่พยายามที่จะศึกษาสรรพคุณของตัวยาแต่ละชนิดนอกจากจะถือเอาตำรับที่ปู่ย่าตายายสั่งสอนกันต่อมาเท่านั้น และ เขาจะไม่ปรับปรุงแก้ไขตำรับนั้น แต่ประการใดเลย หมอสยามมีพิภพวางถึงลักษณะอาการ เฉพาะโรคแต่ละโรค แม้กระนั้นก็ยังบังคับให้หายไปได้มิใช่น้อย ทั้งนี้ก็เพราะชาวสยามไม่ค่อยดื่มเครื่องดองของเมามากนัก จึงเป็นเครื่องช่วยให้พ้นภัยจากโรคที่รักษาให้หายได้ยากเป็นอันมาก แต่เมื่อเผชิญโรคโรคร้ายรุนแรงหนักอึ้งจะวางยาแล้ว หมอสยามก็ไม่ เว้นที่จะโทษว่า เพราะคนไข้ถูกคุณไสยจึงไม่มีทางรักษาด้วยโอสถขนานใด ๆ ได้ไปนั้นเทียว (2510 : 277)

ทั้งยังได้วิจารณ์ถึงสาเหตุที่ทำให้การช่างของไทยไม่เจริญว่าเป็นเนื่องจากการถูกปิดกั้นจากระบบการสัก เลก เกณฑ์แรงงาน กล่าวคือ

ด้วยเหตุที่ชายฉกรรจ์ต้องไปทำงานหลวงเสียปีละ 6 เดือน และบ่อยครั้งก็ไม่แน่นอนกว่าจะถูกเกณฑ์เพียงชั่ว 6 เดือนเท่านั้น จึงไม่มีใครหน้าไหนในประเทศนี้ที่จะกล้าแสดงตนว่าเป็นช่างผู้ชำนาญในวิชาใดวิชาหนึ่ง ด้วยเกรงว่าจะถูกใช้ให้ทำงานฉลองพระเดชพระคุณไปชั่วนาตาปี โดยมิได้รับค่าตอบแทนประการใดเลย และโดย เหตุที่บรรดา เลกทั้งหลายถูกจ่ายให้ไปทำงานจิปาถะ ทุกคนจึงต้องชวนขายฝักปรี๊ดคนให้รู้จักทำงานเป็นอย่งโน้นชนิดอย่างนี้หน่อย พอให้หลังพันหวายเท่านั้น (2510. : 308)

การศึกษาของไทยยังไม่เจริญก้าวหน้าถึงขั้นที่จะมีการสอนเรื่องกฎหมาย ซึ่งลาอูแบร์ เห็นว่าจำเป็นต่อการปกครอง และการดำเนินชีวิตของราษฎร การศึกษาสำหรับมวลชนโดยวัด นั้นยังไม่เน้นถึงความเป็นชาติไทยโดยการศึกษาพงศาวดารหรือประวัติศาสตร์ เพื่อก่อให้เกิดความรู้สึก เป็นพวกเดียวกัน และเกิดความสามัคคีระหว่างชาวไทยตามเมืองต่าง ๆ ทั้งนี้เนื่องจากรัฐ ยังไม่ตระหนักว่าการให้การศึกษแก่ราษฎร เป็นหน้าที่ของรัฐ และยังไม่เห็นความสำคัญของการ ศึกษาที่จะช่วยพัฒนาคุณภาพของประชากรให้ดีขึ้น เพื่อประโยชน์แห่งรัฐทั้งในด้าน สังคม การเมือง เศรษฐกิจ และเพื่อประโยชน์แห่งราษฎร เองแม้รัฐจะยกย่องผู้มีความรู้ยู่บ้างก็ตาม นอกจากนี้ ชาวไทยยังถูกปิดกั้นจากระบบที่มีการเกณฑ์แรงงานไพร่ ทำให้การศึกษาของสามัญชนไม่อาจเป็นไป อย่างสะดวกและต่อเนื่อง

การศึกษาของไทยตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย ถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่เป็นภาระ ของวัดต่างวัดต่างก็อบรมสั่งสอนราษฎรตามความรู้ความสามารถของคน ขาดการร่วมมือประสาน งานกันเพื่อความก้าวหน้าทางวิชาการ การศึกษาของไทย เป็นระยะเวลาหลายร้อยปีจึงหยุดนิ่ง กับที่ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงเป็นการถ่ายทอดความรู้ต่อ ๆ กันมาโดยไม่มีการพัฒนาค้นหาความรู้ เพิ่มเติม ความก้าวหน้าและการเคลื่อนไหวทางการศึกษาจะมีอยู่บ้างก็ในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ พระนารายณ์มหาราช พระเจ้าบรมโกศ แต่ก็ เป็นไปในทางวรรณกรรม และศาสนาเสียเป็นส่วน ใหญ่ อย่างไรก็ดี หากพิจารณาในแง่ของจุดมุ่งหมายที่สังคมประสงค์จากการศึกษาและอบรมจากวัด คือการฝึกอบรมชำระจิตใจ การปลูกฝังศีลธรรมจรรยา ให้กับประชาชนแล้ว นับได้ว่า การศึกษาตามแนวประเพณีโบราณนั้นประสบความสำเร็จ เป็นอย่างมาก เป็นลักษณะถ้อยที่ถ้อยอาศัย กันในสังคมไทย

ต่อมาเมื่อมีการ เปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองเนื่องจากแรงผลักดัน จากภายนอก การศึกษาในรูปแบบเดิมนั้นไม่อาจสนองความต้องการการปรับปรุงประเทศทั้งใน แ่งของการผลิตบุคลากรที่มีความรู้ด้านอักษรวิธี เพื่อรับใช้ระบบราชการ การใช้การศึกษา เป็น เครื่องมือในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเพื่อความมั่นคงของชาติ หรือเพื่อการพัฒนาสังคม และ เศรษฐกิจ การศึกษาในระบบโรงเรียนจึง เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการจัดตั้งของรัฐที่เกิดจากการ รับอิทธิพลของอารยธรรมตะวันตก โดยกำหนดให้มีสถาบันที่ทำหน้าที่ด้านการศึกษาโดยเฉพาะ โดยเหตุที่สถาบันครอบครัวและสถาบันศาสนาไม่อาจสอนพุทธศึกษาให้แก่เด็กได้ดีพอ เนื่องจากยังมีข้อจำกัดในด้านต่าง ๆ เช่น เวลา บุคลากร ตลอดจนทั้งความรู้ด้านวิชาการ

ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรขึ้นเป็นครั้งแรกที่วัดมทรณพาราม เมื่อ พ.ศ. 2427 ในแนวนโยบายที่จะบำรุงการศึกษาของสามัญชนนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้วัดเป็นสถานที่จัดตั้งโรงเรียนด้วย เหตุผลดังต่อไปนี้ (อ้างถึงใน วารุณี โอสธารมย์ 2524: 78-96)

1. การจัดตั้งโรงเรียนขึ้นในวัด เป็นการใช้วิธีการใหม่โดยอาศัยสถาบันการศึกษาแบบเก่า เป็นการดำเนินการที่แยบคาย เพราะทำให้ราษฎรไม่ตื่นตกใจหรือเกิดความไม่แน่ใจว่า การศึกษาระบบใหม่นี้จะไปทำลายแบบแผนในการดำเนินชีวิตที่อิงอยู่กับวัฒนธรรมทางด้านศาสนาของตนและอาจไม่ยอมรับการจัดการศึกษานอกเขตวัด ทำให้การศึกษาระบบโรงเรียนไม่เป็นที่นิยม อีกทั้งยังสิ้นเปลืองงบประมาณมาก ทำให้ไม่อาจขยายได้แพร่หลาย ทางราชการจึงอาศัยศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อวัดมาเป็นเครื่องมือในการสร้าง การยอมรับต่อการศึกษาระบบใหม่นี้เป็นการธำรงไว้ซึ่งรูปแบบแห่งวัฒนธรรมของชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับบ้าน ไม่เป็นการเสื่อมประโยชน์แห่งวัดที่เคยได้รับความ อนุรักษณ์และการอุดหนุนจากราษฎรที่ได้ฝากบุตรหลานตนให้เล่าเรียนอยู่ในวัดมาก่อน และรัฐก็มีนโยบายที่จะใช้การศึกษาเพื่อการพัฒนาคุณภาพของประชากร เพื่อส่งเสริมสำนักต่อชาติบ้านเมือง ความเข้าใจอันดีระหว่างคนในชาติ รวมทั้งการส่งเสริมการศึกษาภาษาไทยภาคกลางให้แพร่หลายสู่ภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อแก้ไขความแตกต่างในวัฒนธรรมด้านภาษาในทุกแห่งการสร้างชาติ วัดจะเป็นสถานที่ถ่ายทอดอุดมการณ์ด้านการเมืองและสังคมที่ราษฎรนับถือพุทธศาสนายอมรับ

2. เพื่อสั่งสอนให้ราษฎรมีความประพฤติชอบ มีความสามารถในการเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ และเป็นพลเมืองดีของประเทศ เป็นการตั้งเป้าหมายของการศึกษาเพื่อการอบรมสั่งสอนด้านจริยธรรม โดยการนำเอาพุทธธรรมอันเป็นหลักวิธีในการดำเนินชีวิตของชาวไทยมาประสมประสานและประยุกต์เข้าสู่บทเรียนและหลักสูตรในการเรียนการสอน

3. เพื่อการประหยัดงบประมาณของแผ่นดินโดยใช้วัด มีสถานที่ ครู ที่สามารถสนองความต้องการในการขยายการศึกษาออกสู่หัว เมืองได้อยู่แล้ว รัฐจะได้ไม่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายในด้านการศึกษามากนัก และยังได้อาศัย การอุดหนุนจากราษฎรในรูปของเงินบริจาค เรี่ยไรเพื่อบำรุงการศึกษาหรือบัจจัยด้านอื่น ๆ การจัดตั้งโรงเรียนขึ้นในวัดจึงประหยัดงบประมาณแผ่นดินได้มาก

การดำเนินการ

ด้านการบริหาร ในระยะแรกได้มีการแต่งตั้งพระราชอาคณະชั้นผู้ใหญ่ให้เป็นผู้อำนวยการศึกษามณฑลทั่วเมือง แต่หลังจาก พ.ศ. 2445 เป็นต้นไป เมื่อได้มีการตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 แล้ว รัฐได้มอบหมายให้เจ้าคณะมณฑลมีอำนาจสิทธิขาดในการบริหารการศึกษา โดยอาศัยความช่วยเหลือด้านวิชาการจากกระทรวงธรรมการและความช่วยเหลือในงานด้านธุรการและการอำนวยความสะดวกจากกระทรวงมหาดไทยซึ่งเป็นหน่วยงานเจ้าของท้องที่

เจ้าคณะมณฑลจะเป็นผู้พิจารณาในการจัดสรรงบประมาณ เงินอุดหนุน เพื่อบำรุงโรงเรียนต่าง ๆ เพื่อเป็นค่าวัสดุอุปกรณ์ในการเรียนการสอน ค่าใช้จ่ายเพื่อการบำรุงรักษาโรงเรียน นิตยภัตของครูพระ การจัดหาเงินโดยการเรียไรหรือบอกรุณ เพื่อใช้เป็นทุนด้านการจัดการศึกษา การคัดเลือกพระ เณร เพื่อส่งไปเรียนวิชาครูในกรุงเทพฯ หรือโรงเรียนตัวอย่างมณฑล การรวบรวมข้อมูลและการสำรวจข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการศึกษา การนิเทศ การปฏิบัติงานด้านการศึกษา การคัดเลือกสถานที่จัดตั้งเป็นโรงเรียน การติดตามและประเมินผลการเรียนการสอน การตรวจตรากิจการของโรงเรียน ซึ่งพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายจะเป็นผู้มีบทบาทในด้านการบริหารมาก โดยได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าคณะมณฑลมากกว่าพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ทั้งนี้ด้วยเหตุผลที่พระราชอาคณະชั้นผู้ใหญ่ฝ่ายธรรมยุติ เป็นผู้ที่คุ้นเคยกับการบริหารงานด้านการศึกษาของมทามกุฏราชวิทยาลัยมาก่อน พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรสซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษาจึงทรงมีความมั่นใจและไว้วางใจในความสามารถของพระราชอาคณະชั้นผู้ใหญ่เหล่านี้

ด้านวิชาการ

หลักสูตร ในระยะแรกที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมอบให้คณะสงฆ์ช่วยจัดการศึกษาของชาตินั้น ยังไม่มีความแตกต่างด้านวิชาการระหว่างฆราวาสกับคณะสงฆ์มากนัก วิชาความรู้พื้นฐานที่มีการถ่ายทอดในระยะแรกของการนำการศึกษาระบบโรงเรียนเข้ามาใช้ยังคงเป็นการเน้นความรู้ด้านการเขียน การอ่าน วิชาเลข และการอบรมด้านศีลธรรมจรรยา ซึ่งเป็นวิชาความรู้ที่พระสงฆ์ผู้ศึกษาด้านคันถธุระสามารถสอนได้ หลักสูตรที่กำหนดให้เรียนโดยส่วนกลาง คือความรู้ด้านภาษาไทย วิชาเลขขั้นพื้นฐาน ที่จำเป็นแก่การใช้ในชีวิตประจำวัน เช่นการบวก ลบ คูณ ทหาร วิชาธรรมที่พระสงฆ์ก็มีความถนัดอยู่แล้ว ทั้งนี้

กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสได้นิพนธ์หนังสือ เบญจศีล เบญจธรรม และนวโกวาท ขึ้น เพื่อใช้ในการสอนวิชาธรรมจริยานี้ วิชาเครื่องเลี้ยงชีพ เท่าที่ปรากฏคือการถ่ายทอดความรู้ด้านวิชาชีพต่าง ๆ จากพระสงฆ์ที่มีความรู้ในระยะต่อมาได้มีการจัดหาบทความที่มีผู้แต่ง เกี่ยวกับการทำไร่ไถนาที่ได้เคยลงพิมพ์ในหนังสือวารสาร ต่าง ๆ เพื่อจัดพิมพ์แจกจ่ายให้กับครูพระและนักเรียนด้วย

ครู กำหนดให้พระสงฆ์ที่มีความรู้เป็นครูสอน เว้นไว้แต่กรณีที่ทำ เป็นเมื่อไม่สามารถหาพระสงฆ์มาสอนได้ก็ให้ใช้ฆราวาสเป็นครูสอน และได้มีการปรับปรุงส่งเสริมคุณภาพมาตรฐานทางวิชาการของพระสงฆ์ผู้เป็นครูด้วย ในระยะแรกได้มีการส่งพระสงฆ์ สามเณร มาเรียนเพิ่มเติมที่มหามกุฏราชวิทยาลัย และมีการส่งครูจากมหามกุฏราชวิทยาลัยไปสาธิตและแนะนำการสอนตามวัดต่าง ๆ ต่อมาได้มีการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูเพื่อฝึกหัดผู้ที่จะเป็นครูในระดับมูลศึกษาและประถมศึกษาชั้นที่กรุงเทพฯ คือ โรงเรียนฝึกหัดครูมูล่งตะวันตก ซึ่งรับนักเรียนทั้งฆราวาสและบรรพชิตผู้ประสงค์ที่จะ เป็นครูชั้นมูลศึกษา นอกจากนี้ยังได้มีการจัดตั้งโรงเรียนใหญ่ประจำมณฑลต่าง ๆ เป็นโรงเรียนฝึกหัดครูประจำมณฑล รับนักเรียนฝึกหัดครูทั้งที่เป็นฆราวาสและเป็นสงฆ์ เพื่อช่วยเหลือครูและให้รู้แนวทาง และระเบียบวิธีการสอนตามหลักวิชาการศึกษาด้วย

บทบาทด้านบริการ คณะสงฆ์ได้ร่วมมือกับรัฐในการช่วยจัดการศึกษาของชาติ เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านเชื้อ เพื่อให้ใช้สถานที่ของวัด เป็นที่ตั้งโรงเรียน การบอกรุณเริ่ไร เพื่อจัดหาทุนมาใช้ในการจัดการศึกษา การก่อสร้างโรงเรียน และการชักจูงชี้แจงให้ราษฎร เห็นคุณค่าของวิชาความรู้

เพื่อส่งเสริมคณะสงฆ์ที่มีบทบาทสำคัญในการศึกษาได้มีการสนับสนุนทั้งในด้านวิชาการและการบริหารโดยรัฐ ดังนี้

การส่งเสริมด้านวิชาการ โดยการสถาปนาสถาบันการศึกษาชั้นสูงของคณะสงฆ์ขึ้น 2 แห่ง คือ มหาธาตุวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2432 ซึ่งต่อมาได้สถาปนาเป็นมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยใน พ.ศ. 2490 และการสถาปนามหามกุฏราชวิทยาลัยเมื่อ พ.ศ. 2436 เพื่อเป็นสถานศึกษาพระปริยัติธรรมชั้นสูงของสงฆ์แต่ละนิกาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่มหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งการศึกษาของพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้เจริญก้าวหน้าขึ้นมาก ภายใต้การบริหารของกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส นอกจากจะมีการศึกษาพระปริยัติธรรมอัน เป็นหลักสูตรการศึกษาของ

พระสงฆ์แล้ว ยังได้มีการสอดแทรกการเรียนการสอนสมัยใหม่ด้วย ดังนั้นผู้ที่ได้รับประโยชน์คือ
 กุลบุตรที่อยู่ตามหัว เมือง เพราะพระเจ้านั่งยา เธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรสทรงไข่มหากฎ
 ราชวิทยาลัย เป็นที่ฝึกอบรมวิชาความรู้เพิ่มเติมให้กับพระตามหัว เมือง ใช้เป็นกองบัญชาการ
 แห่งวิชาการ ในการผลิตตำราทางวิชาการและศาสนา เพื่อ เผยแพร่สู่สามัญชน ในระดับล่างทั่ว
 พระราชอาณาจักร

การส่งเสริมด้านการบริหาร รัฐได้ส่งเสริมให้มีการจัดรูปแบบการบริหารคณะสงฆ์
 ให้เป็นระเบียบมีแบบแผน สายการบังคับบัญชาที่ชัดเจน เป็นการแน่นอน โดยได้ตราพระราชบัญญัติ
 ปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ขึ้นในปี พ.ศ. 2445 พระราชบัญญัติฯ นี้แม้จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการ
 ปกครองคณะสงฆ์ที่ทำให้การปกครองคณะสงฆ์ในแต่ละมณฑลมีระเบียบเรียบร้อยขึ้น และเป็นการ
 แสดงความสนใจของรัฐต่อวัตรปฏิบัติ วินัยของสงฆ์ และกิจการของสงฆ์ยิ่งกว่าที่เคยเป็นมาแต่ก่อน
 แต่เมื่อพิจารณาในรายละเอียดแล้ว จะเห็นว่าขั้นตอนและข้อกำหนดในการบริหารกิจการของสงฆ์นั้น
 ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการกำหนดให้พระสงฆ์ได้ทำหน้าที่ในการให้การศึกษาแก่ชุมชนอย่างจริงจัง
 โดยกำหนดให้หน่วยปกครองและบริหารของสงฆ์ตั้งแต่หน่วยย่อย คือ ระดับเจ้าอาวาสจนถึงหน่วย
 ใหญ่ คือ เจ้าคณะมณฑล ให้มีหน้าที่รับผิดชอบด้านการศึกษาของกุลบุตรด้วย เดิมก่อนหน้าที่จะมี
 พระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์นี้ การปกครองคณะสงฆ์ไม่ได้มีส่วนสัมพันธ์กับหน้าที่ด้านการศึกษาเลย
 การให้ความรู้แก่กุลบุตรนั้นจะขึ้นอยู่กับความสมัครใจของสงฆ์ เป็นสำคัญ

งานบริหารด้านการศาสนาและการศึกษาได้แยกจากกันอย่างเด็ดขาดใน พ.ศ. 2462
 กรมศึกษาธิการได้รับมอบหมายให้เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านการศึกษาโดยตรง รวมอำนาจด้าน
 การศึกษาไว้หมด และได้เปลี่ยนชื่อกระทรวงธรรมการ เป็นกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อให้ตรงกับ
 ลักษณะงานที่ได้ปฏิบัติ และรับผิดชอบอยู่จริง ๆ และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายกรม
 ธรรมการไปสังกัด กระทรวงวัง การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม
 2464 นับเป็นครั้งแรกที่รัฐได้ตรากฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาของพลเมืองเพื่อเป็น เครื่องประกัน
 ความมั่นคง ในการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาให้เด็กในวัย เล่าเรียนทั้งชายและหญิงได้มีโอกาส
 เรียนหนังสือ การศึกษาดังกล่าวเป็นการให้เปล่า มีการระบุถึงหลักในการจัดและบริหารการศึกษา
 กำหนดประเภทของโรงเรียน การจัดตั้งโรงเรียน หลักสูตรการเรียนการสอน ฯลฯ ไว้โดย
 ละเอียดย

หลักในการจัดตั้งโรงเรียนที่เป็นแบบแผนและเอกเทศ โดยไม่ได้กำหนดบทบาทของ คณะสงฆ์ที่ได้มีส่วนช่วย เหลืออย่างสำคัญเอาไว้ในพระราชบัญญัติประถมศึกษา และเหตุผลจากความ เจริญก้าวหน้าของศิลปวิทยาการสมัยใหม่ที่พระสงฆ์ไม่อาจปรับตัวให้รับกับอารยธรรมและความ เจริญแบบใหม่นี้ได้ และข้อจำกัดในหลาย ๆ ด้านของคณะสงฆ์ที่อาจขัดต่อธรรมเนียม เช่น การไม่ สามารถให้การศึกษแก่เด็กหญิง หรือในการเกี่ยวข้องกับงานด้านการบริหารการจัดการที่ต้อง มีเรื่องการจัดงบประมาณการวิ่งเต้นต่าง ๆ ที่คณะสงฆ์ไม่อาจกระทำได้โดยสะดวก บทบาทใน ด้านการให้การศึกษแก่เยาวชนของชาติโดยคณะสงฆ์ จึงค่อย ๆ ลดลง ทั้งนี้พอจะอนุมานในแง่ ทฤษฎีได้ว่า การศึกษาแบบโบราณได้หมดไป เมื่อรัฐสามารถขยายการศึกษาภาคบังคับได้ทั่วทุก ตำบลทั่วพระราชอาณาจักร ใน พ.ศ. 2478 ซึ่งหมายความว่ามิโรงเรียนตั้งขึ้นทุกหนทุกแห่ง และเด็กทุกคนจะต้อง เข้าเรียนเมื่ออายุอยู่ในเกณฑ์บังคับ

แม้จะได้มีการแยกหน้าที่ในการศึกษาออกไปจัดทำโดย ฝ่ายฆราวาสและได้มีระบบ โรงเรียนของรัฐเกิดขึ้นแล้วก็ตาม พระสงฆ์ยังคงให้ความสนับสนุนด้านการศึกษาอย่างเต็มที่ เปลี่ยนหน้าที่ของเจ้าอาวาสจากครูพระมาสู่ครูฆราวาส พระสงฆ์ เป็นผู้อุปถัมภ์โรงเรียน

ความเป็นมาของโรงเรียนพุทธศาสนาวินอาทิตย

โรงเรียนพุทธศาสนาวินอาทิตย เป็นโรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นเพื่อให้การอบรมศีลธรรม จรรยาและความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา ตลอดจนการฝึกปฏิบัติตามวัจนธรรมและประเพณีที่ดี งามแก่เด็กและเยาวชน นอกเหนือจากที่นักเรียนได้รับจากโรงเรียนตามปกติ การสอนศาสนา ให้แก่เด็กในรูปแบบของโรงเรียนสอนศาสนานั้นมีมานานแล้ว ทั้งในยุโรปที่นับถือศาสนาคริสต์ และกลุ่มชาวมุสลิมซึ่งนับถือศาสนาอิสลาม (พระบัญญัติฉบับที่ 2519: 25) ส่วนโรงเรียน พุทธศาสนาวินอาทิตยนั้นเกิดขึ้นครั้งแรกในประเทศศรีลังกา โดยได้แนวคิดมาจากโรงเรียนวิน อาทิตยของศาสนาคริสต์ซึ่งมีขึ้นครั้งแรกที่ประเทศอังกฤษ ผู้เริ่มจัดตั้งคือ โรเบิร์ต ไรคส์ (Robert Raikes อ้างถึงใน ลัดดา วิชาคพันธ์ 2532: 16) มีจุดประสงค์เพื่อให้การศึกษ แก่เด็กยากจนในโรงงานอุตสาหกรรมซึ่งไม่มีโอกาสได้เรียน โดยเปิดสอนในวันอาทิตยตั้งแต่เวลา 10.00-12.00 น. และเวลา 13.00-17.00 น. สอนวิชาคณิตศาสตร์ อ่าน เขียน และ เรียนคัมภีร์เป็นการเรียนโดยวิธีถาม-ตอบ ซึ่งต่อมาได้แพร่หลายไปอย่างรวดเร็ว

สำหรับโรงเรียนสอนศาสนาพุทธ กำเนิดครั้งแรกในประเทศศรีลังกา โดยชาวอเมริกัน ผู้หนึ่งซึ่งสนใจในพุทธศาสนา และต้องการช่วยพุทธศาสนิกชนชาวลังกาต่อสู้กับนักเผยแพร่คริสต์ศาสนาและนโยบายเกี่ยวกับศาสนาของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษ มีลักษณะเป็นสถาบัน อาสา คือ ทั้งพระภิกษุและฆราวาสที่ทำหน้าที่เป็นครู ไม่รับค่าตอบแทนใด ๆ โรงเรียนจะจัดตั้งอยู่ในวัดทั่ว ๆ ไป โดยมีเจ้าอาวาสของวัดนั้น เป็นผู้อำนวยการ เปิดสอนทุกวันอาทิตย์ ตั้งแต่เวลา 8.00-12.00 น. หลักสูตรมี 4 ระดับ คือ ระดับชั้นต้น ชั้นกลาง ชั้นปลาย และชั้นสูง ใช้เวลาเรียน 7 ปี วิชาที่เรียนคือ พุทธประวัติ ธรรมะ ประวัติพุทธสาวก และประวัติพระพุทธศาสนา (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ 2509 : 29-30)

ปัจจุบันโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ในประเทศศรีลังกา มีอยู่เกือบทุกวัด ผู้สอนส่วนใหญ่เป็นฆราวาส มีพระภิกษุเพียงแห่งละ 2-3 รูปเท่านั้น นับว่าประสบความสำเร็จมากในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา และอบรมศีลธรรมแก่เด็กและเยาวชน

การจัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ในประเทศไทย

หลังสงครามโลกประมาณปี พ.ศ. 2488 เป็นต้นมาสภาพสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม โดยเฉพาะด้านศีลธรรมทำให้เยาวชนมีพฤติกรรมเสื่อมลง เนื่องจากการรับเอาวัฒนธรรมบางอย่างที่ขัดกับสังคมไทยมาใช้ กระทรวงศึกษาธิการได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของปัญหาดังกล่าว จึงได้กำหนดโครงการต่าง ๆ เพื่อปรับปรุงสภาพศีลธรรมของเด็กและเยาวชน โดยให้กรมสามัญจัดทำแบบไหว้พระสวดมนต์มาตรฐาน เพื่อใช้เป็นแบบเดียวกันทุกโรงเรียน และให้นิมนต์พระมาเทศน์ให้นักเรียนฟังเดือนละ 1 ครั้ง ตามความเหมาะสมของเด็กแต่ละระดับ ส่วนการอบรมประจำสัปดาห์นั้น ให้มีเรื่องเกี่ยวกับศาสนาเดือนละครั้ง และในภาคเรียนหนึ่ง ๆ ให้โรงเรียนจัดทัศนศึกษาสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับศาสนา

ต่อมาในปี พ.ศ. 2497 กระทรวงวัฒนธรรมได้จัดประชุมเรื่องการแก้ไขปัญหาสังคมและเด็กวัยรุ่น โดยได้นิมนต์พระเลขาธิการจากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เข้าร่วมด้วย และสรุปว่าการแก้ปัญหาคความประพฤติเด็กต้องเริ่มที่ผู้ใหญ่ก่อน เพราะตราบดีที่ผู้ใหญ่ยังเป็นแบบฉบับที่ไม่ดี การแก้ปัญหาคของเด็กก็ทำได้ยาก และผลจากการประชุมทำให้พระสงฆ์กลุ่มหนึ่งสนใจ

จะร่วมกันค้นหาสาเหตุที่เด็กและเยาวชนไม่สนใจศาสนา มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์จึงจัดส่งพระนิสิตไปทดลองสอนวิชาศีลธรรมตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการในโรงเรียนต่าง ๆ พบว่านักเรียนส่วนใหญ่สนใจพุทธศาสนา แต่ครูขาดความรู้ในวิชาที่สอน การเรียนการสอนจึงไม่มีประสิทธิภาพ ทำให้นักเรียนเกิดความเบื่อหน่ายต่อวิชานี้ (จำนงค์ ทองประเสริฐ 2527 : 99)

จากความสำเร็จดังกล่าว มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์จึงได้จัดให้มีการบรรยายธรรมในวันอาทิตย์ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ความรู้ในเรื่องศาสนาและศีลธรรมแก่คนทั่วไป เพื่อสามารถนำไปถ่ายทอดแก่เด็กต่อไปได้ และเมื่อผู้ใหญ่มาฟังบรรยายที่วัดก็จะพาลูกหลานมาด้วย เด็ก ๆ ก็อาศัยลานวัดเป็นที่วิ่งเล่น ส่งเสียงรบกวนผู้มาฟังธรรม คณะกรรมการเห็นว่าวัดน่าจะทำประโยชน์ให้แก่เด็กบ้าง ประกอบกับเวลานั้นมีพระผู้ใหญ่ได้มีโอกาสไปศึกษาและดูงานทางศาสนาในต่างประเทศ ได้เห็นพระสงฆ์ในประเทศศรีลังกาและพม่าจัดสอนศีลธรรมให้แก่เด็กในวันอาทิตย์ จึงได้นำความคิดนี้มาดำเนินการบ้างในประเทศไทย โดยเริ่มเปิดสอนครั้งแรกเมื่อวันอาทิตย์ที่ 13 กรกฎาคม 2501 (พระมหามนตรี เทวมนต์ 2526 : 41) มีนักเรียน 72 คน และพระอาจารย์ 10 รูป จึงนับว่า มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์ได้ให้กำเนิดโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์แห่งแรกของประเทศไทย

ในระยะแรกที่จัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ไม่ได้รับเงินอุดหนุนจากแหล่งใด แต่ต่อมาในระยะหลังได้รับความอุปถัมภ์จากศูนย์กลางผู้ปกครองนักเรียน ทั้งในด้านการเงินและอุปกรณ์การสอน นอกจากนี้ยังได้รับการอุดหนุนจากราชการ พ่อค้า ประชาชน ผู้มีจิตศรัทธา นับว่าโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์ ประสบความสำเร็จเป็นอย่างมากในการสร้างพุทธเยาวชนที่ดีมาเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 30 ปี

เนื่องจากผู้ปกครองให้ความสนใจส่งเด็กเข้าเรียนในโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์ วัดมหาธาตุ เป็นจำนวนมาก ทำให้สถานที่เรียนไม่เพียงพอ ฉะนั้นตั้งแต่ พ.ศ. 2504 มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์ วัดบวรนิเวศ จึงเปิดโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้น เป็นแห่งที่สอง ใช้ชื่อว่า "ศูนย์ศึกษาพระพุทธรักษาวันอาทิตย์"

การดำเนินงานของโรงเรียน ได้รับความสนับสนุนและความร่วมมือจากมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย และผู้มีจิตศรัทธาทั่วไป และดำเนินงานร่วมกับมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์มาจนถึงปัจจุบัน

โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ในปัจจุบัน

โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ คือ โรงเรียนที่คณะสงฆ์ หรือคณะบุคคล จัดตั้งขึ้น เพื่อเปิดสอนวิชาพุทธศาสนา ภาควจรียศึกษา และวัฒนธรรมแก่เยาวชนในวันอาทิตย์ มีลักษณะสำคัญ คือ

1. ต้องเป็นโรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นโดยการดำเนินการของคณะสงฆ์ และ/หรือคณะบุคคลที่มีวัตถุประสงค์เพื่อ เผยแพร่พุทธศาสนา และปลูกฝังศีลธรรมแก่เยาวชนตั้งแต่เยาว์วัย
2. ต้องเป็นโรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นภายในวัดหรือโรงเรียนของวัด
3. ต้องเป็นโรงเรียนที่เปิดสอนวิชาพุทธศาสนา และหลักจรรยาศึกษาเป็นสำคัญ
4. ต้องเป็นโรงเรียนที่เปิดสอนโดยไม่เก็บค่าบำรุงการศึกษาใด ๆ เปิดทำการสอนเป็นวิद्याทาน
5. มุ่งการสอนหนักไปทางด้านปฏิบัติมากกว่าด้านทฤษฎี (กรมการศาสนา 2524: 88)

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ได้แก่

โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์สังกัด พุทธิกสมาคม

โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์สังกัด พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย

โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์สังกัด กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ

ด้านการจัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์นั้น ในอดีตไม่มีระเบียบการจัดตั้งแต่อย่างใด ปัจจุบันกรมการศาสนา (ม.ป.ป.) ได้กำหนดระเบียบและแนวทางการจัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ สังกัดกรมการศาสนา เพื่อความสะดวกในการปฏิบัติงานสำหรับวัดที่จะจัดตั้งโรงเรียนประเภทนี้ ดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คู่มือการจัดตั้งและลักษณะการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์

โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นโรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นแหล่งเผยแผ่พระพุทธศาสนา ผู้จัดตั้งมีเจตนารมย์บริสุทธิ์ที่จะทำงานเพื่อพระพุทธศาสนา ผู้เรียนซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักเรียนในโรงเรียนสามัญอยู่แล้ว ต้องเรียนตั้งแต่วันจันทร์ถึงศุกร์แต่ก็ยังมีศรัทธาที่จะมาศึกษาธรรมะในวันอาทิตย์อีก นับว่ามีวิริยะอุตสาหะอย่างแรงกล้า ฉะนั้นเพื่อสนองศรัทธาทิ้งสองฝ่าย กรมการศาสนาจึงได้วางระเบียบไว้เพื่อความสะดวกแก่การปฏิบัติงาน จึงได้จัดทำคู่มือการจัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ฉบับนี้ขึ้นเพื่อเป็นแนวทางในการจัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ฉบับนี้ขึ้นเพื่อเป็นแนวทางในการจัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์

1. เพื่อให้เยาวชนใช้เวลาว่างอยู่ใกล้วัดพระศาสนา อันจะเป็นการนำไปสู่การอบรมทางจิตใจให้เป็นผู้ดีมีค่าในระสพระธรรม เป็นผู้มีจริยธรรม เพื่อเป็นองค์ประกอบที่ดีของสังคมในปัจจุบันและอนาคต
2. เพื่อปลูกฝังขนบธรรมเนียม ประเพณีอันดีงามของไทยไว้แก่เยาวชนมิให้สูญสิ้นไป
3. เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างวัดกับบ้าน โดยอาศัย เด็ก เป็นสื่อ
4. เพื่อเป็นการสร้างสิ่งแวดล้อมใหม่ที่ดี แทนสิ่งแวดล้อมที่เต็มไปด้วยทางเสื่อมของสังคมปัจจุบัน
5. เพื่อจัดกิจกรรม เสริมย้ำในการ เรียนรู้วิชาสามัญที่นักเรียน เรียนอยู่ในโรงเรียนสามัญ
6. เพื่อสร้างภาพพจน์ที่ดีงามในสายตาของประชาชนให้แก่วัด ในแง่ของการทำประโยชน์แก่สังคมให้เด่นชัดขึ้น นอกเหนือไปจากกิจกรรมอบรมสั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชนอันเป็นหน้าที่ดั้งเดิมของวัด
7. เพื่อเป็นการสร้างความสามัคคีอันดีระหว่างเด็กนักเรียนโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ซึ่งมาจากต่างโรงเรียนสามัญ ทำให้ลดปัญหาความไม่สงบจากการทะเลาะวิวาทเนื่องจากการถือสิทธิ์พวกเขา
8. เพื่อเป็นการลดภาวะของผู้ปกครองนักเรียนในการที่จะต้องเป็นห่วงกับการเที่ยวเตร่

๑. เพื่อส่งเสริมให้สถาบัน หน่วยงาน องค์กรและสมาคมมูลนิธิต่าง ๆ ได้มีทาง
บำเพ็ญประโยชน์แก่สังคม โดยเฉพาะการสร้างเยาวชนที่มีคุณภาพให้แก่ชาติด้านเมืองได้มากขึ้น

ขั้นตอนการดำเนินงานจัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์

1. ดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์

2. ประกาศรับนักเรียนชั้นต่าง ๆ คือ

- ชั้นเตรียมแบ่งเป็น 3 ระดับ
  - เตรียม 1 รับจากนักเรียนประถมศึกษาปีที่ 1
  - เตรียม 2 รับจากนักเรียนประถมศึกษาปีที่ 2
  - เตรียม 3 รับจากนักเรียนประถมศึกษาปีที่ 3
- ชั้นต้น แบ่งเป็น 3 ระดับ
  - ต้น 1 รับจากนักเรียนประถมศึกษาปีที่ 4
  - ต้น 2 รับจากนักเรียนประถมศึกษาปีที่ 5
  - ต้น 3 รับจากนักเรียนประถมศึกษาปีที่ 6
- ชั้นกลาง แบ่งเป็น 3 ระดับ
  - กลาง 1 รับจากนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 1
  - กลาง 2 รับจากนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 2
  - กลาง 3 รับจากนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 4
- ชั้นสูง แบ่งเป็น 3 ระดับ
  - สูง 1 รับจากนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 4
  - สูง 2 รับจากนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 5
  - สูง 3 รับจากนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 6

3. ประชุมครูแบ่งวิชาที่สอน จัดชั้นเรียนทำแผนการสอน

4. เปิดดำเนินการสอนในวันอาทิตย์ ในภาคเช้า หรือบ่าย ตามสะดวก

5. ทารื้อข้อปัญหาทางวิชาการ หลักการสอนจากหน่วยศึกษานิเทศก์จังหวัด เพื่อขอ
คำแนะนำ

6. เมื่อดำเนินการเปิดโรงเรียนและดำเนินการได้พอเหมาะสมแล้ว ผู้อำนวยการ
จึงยื่นเรื่องขอจดทะเบียนอยู่ในความอุปถัมภ์ของกรมการศาสนาตามแบบของกองศาสนศึกษา
โดยยื่นผ่านจังหวัดมา เท่านั้น

การดำเนินงานของโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัยแค้เดิมมานั้นมีอยู่ 2 รูปแบบ คือ ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กับมหาสมุทรราชวิทยาลัย ซึ่งโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัยอื่น ๆ ได้นำมาปรับปรุงให้เข้ากับสภาพของวัดต่าง ๆ สำหรับปัจจุบันการดำเนินงานของโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัยมีลักษณะและแนวทางในการปฏิบัติงานไม่แตกต่างกันมากนัก คือ

1. ด้านการบริหารและการดำเนินงาน

การบริหารงานของโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัยในปัจจุบัน ประกอบด้วยหลักใหญ่ ๆ 3 ประการคือ การจัดการ บุคลากร และงบประมาณ

ด้านการจัดการ โรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัยในปัจจุบัน ต้องปฏิบัติตามระเบียบว่าด้วยการจัดตั้ง หรือคู่มือในการจัดตั้ง ซึ่งกรมการศาสนากำหนดไว้

ด้านบุคลากร โรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัยที่กรมการศาสนาให้การอุปถัมภ์นั้น จะดำเนินการโดยพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งทำหน้าที่ทั้งด้านบริหารและการให้การอบรมสั่งสอนวิชาหลักทางพุทธศาสนา ส่วนวิชาอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากความรู้และความเหมาะสมแก่สมณเพศนั้นให้เป็นหน้าที่ของฝ่ายฆราวาส

ด้านงบประมาณ ส่วนใหญ่ได้เงินทุนจากผู้มีจิตศรัทธาบริจาค และได้รับเงินอุดหนุนบางส่วนจากกรมการศาสนา ซึ่งเป็นเงินจำนวนน้อยไม่พอกับค่าใช้จ่ายในแต่ละปี เพราะปัจจุบันโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัยในประเทศไทยมีจำนวนมาก แต่งบประมาณที่รัฐจ่ายสนับสนุนมีไม่เพียงพอ

2. ด้านหลักสูตรและการเรียนการสอน

ปัจจุบันกรมการศาสนาได้กำหนดรูปแบบกระบวนการเรียนการสอน ทั้งหลักสูตรไว้ในลักษณะเดียวกัน ตั้งแต่ปี 2522 โดยให้ใช้หลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา ฉบับกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งประกอบด้วย วิชาบังคับ 3 วิชา คือ วิชาธรรม วิชาประวัติพระพุทธศาสนา และพุทธศาสนพิธี (ดูรายละเอียดภาคผนวก ข.) ซึ่งใช้เวลาเรียนวิชาละประมาณ 50 นาที ต่ออาทิตย์หรือ 40 วันต่อปี ส่วนวิชาเลือกขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของท้องถิ่นและความพร้อมของโรงเรียน เช่น พุทธศาสนาภาษาอังกฤษ วาดศิลป์ ดนตรี ศิลปหัตถกรรม ภาษาอังกฤษ ฯลฯ

เวลาเรียนและทำการสอนมีการศึกษาหนึ่ง ๆ ต้องมีเวลาไม่น้อยกว่า 160 ชั่วโมง วันละไม่ต่ำกว่า 4 ชั่วโมง ส่วนเวลาในการเริ่มเรียนจะ เริ่มภาคเช้าหรือบ่ายแล้วแต่ความสะดวก ของแต่ละโรงเรียน

ลักษณะของการจัดการเรียนการสอนมี 2 ลักษณะ คือ ภาคทฤษฎีและปฏิบัติ ซึ่งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์จะต้องจัดให้นักเรียนมีกิจกรรมนอกเหนือจากภาคทฤษฎีด้วย และ ปัจจุบันถือว่าการจัดกิจกรรมนอกจากจะเป็นการพัฒนาผู้เรียนในด้านต่าง ๆ แล้ว ยังเป็นสิ่งดึงดูดใจ ให้เด็กและเยาวชน เข้าไปอยู่ใกล้ชิดกับพระสงฆ์และวัดมากขึ้นด้วย

3. ด้านกิจกรรม กิจกรรม เสริมหลักสูตรที่จัดในโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์นั้น มีอยู่หลายลักษณะ ทั้งที่กิจกรรมทางด้านศาสนาโดยตรง และกิจกรรมที่ฝึกหัดให้นักเรียนได้แสดงออก ในด้านต่าง ๆ เช่น การจัดทำวารสาร การวาดภาพทางศาสนา การส่งเสริมศิลปอาชีพพิเศษ การทัศนศึกษา ฯลฯ

4. การวัดและประเมินผล โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ได้จัดให้มีการสอบวัดผลปีละ 2 ครั้ง คือ สอบวัดผลกลางปี ซึ่งขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของแต่ละโรงเรียน และการสอบวัดผล ปลายปี ภายในสัปดาห์ที่ 4 ของเดือนมกราคม การประเมินผลใช้ระบบร้อยละ แต่ละวิชาคะแนน เต็ม 100 คะแนน โดยกรมการศาสนาได้กำหนดเกณฑ์การประเมินผลไว้ ดังนี้คือ

คะแนนต่ำกว่า 50 คะแนน	ไม่ผ่าน
51 คะแนนขึ้นไป	ผ่าน
70-80 คะแนน	ดี
80-100 คะแนน	ดีเยี่ยม

เมื่อจบการศึกษาแต่ละระดับ นักเรียนจะได้รับประกาศนียบัตรรับรองจากกรมการศาสนาซึ่งทางโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ทุกแห่งได้จัดมอบประกาศนียบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาแต่ละระดับ เป็นประจำทุกปี

โดยสรุปแล้ว โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้นจากความศรัทธาของคณะสงฆ์หรือกลุ่มบุคคล โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแผ่พุทธศาสนา และปลูกฝังศีลธรรม จริยธรรมให้แก่เด็กและเยาวชน เพื่อให้เด็กและเยาวชนรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

ได้ใกล้ชิดพระศาสนาอันจะเป็นการนำไปสู่การอบรมทางจิตใจให้เป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามตามที่พึงประสงค์ เป็นการศึกษาที่วัดจัดขึ้น แบบให้เปล่าในวันอาทิตย์ซึ่งเป็นวันหยุด โดยมีพระภิกษุ เป็นผู้สอน และสอนโดยไม่ได้รับค่าตอบแทน ผู้เรียนมาเรียนเองด้วยความสมัครใจ ไม่มีการบังคับ การที่โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ จะสามารถเจริญก้าวหน้า และดำเนินต่อไปได้ก็ด้วยความร่วมมือช่วยเหลือกันอย่างจริงจังของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งฝ่ายผู้เรียน ผู้สอน และผู้สนับสนุน

งานวิจัยเกี่ยวกับโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ในประเทศไทย

สมทรง สุวรรณเลิศ และคณะ (2516 : 1-2) ได้วิจัยบุคลิกภาพของเยาวชนในโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทราบบุคลิกภาพ กิจกรรม และปัญหาของเยาวชนในโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ในเขตกรุงเทพมหานคร กลุ่มตัวอย่าง คือนักเรียนชั้นปลายของโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ 3 แห่ง จำนวน 145 คน เป็นชาย 71 คน หญิง 74 คน อายุระหว่าง 12-18 ปี โดยใช้แบบสำรวจบุคลิกภาพ "The Edwards Personal Preference Schedule ZEPSS)" และแบบสอบถามเพื่อสำรวจกิจกรรมและปัญหาของเยาวชน ใช้วิธี Rating Scale ผลการวิจัยพบว่า เยาวชนของโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์มีบุคลิกภาพแบบยอมรับโทษและชอบช่วยเหลือผู้อื่น เป็นลักษณะเด่น ส่วนการแสดงออกและการคบเพื่อนต่างเพศ เป็นลักษณะด้อย การเปรียบเทียบบุคลิกภาพระหว่างเยาวชนกับแพทย์และครู พบว่าไม่แตกต่างกัน แต่พบความแตกต่างกันเกือบทุกลักษณะระหว่างเยาวชนในโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์กับนักศึกษาอเมริกัน ส่วนการสำรวจกิจกรรมและปัญหาของเยาวชนในโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์พบว่า เยาวชนทั้งหญิงและชายมีปัญหาเรื่องไม่มีสมาธิในการเรียน และมีความวิตกกังวลในเรื่องสอบ และการเรียนต่อ กิจกรรมที่ชอบทำคือ การอ่านหนังสือและคุยกับเพื่อน

กรณิการ์ ภู่งามเสริฐ (2518 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่องอัคมโนทัศน์ของเยาวชนในโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอัคมโนทัศน์หรือความนึกคิดเกี่ยวกับตนเองของเยาวชนที่ศึกษาในโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์เปรียบเทียบกับอัคมโนทัศน์ของเยาวชนที่ไม่ได้ศึกษาในโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เปรียบเทียบระหว่าง เพศ สภาพเศรษฐกิจ-สังคม ตัวอย่างประชากรคือนักเรียนที่ศึกษาในโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ และเยาวชนที่ไม่ได้ศึกษาในโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์คือนักเรียนที่ศึกษาในโรงเรียนรัฐบาล

สหศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร ที่มีอายุระหว่าง 13-18 ปี เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาคือแบบสอบถามความนึกคิดเกี่ยวกับตนจากแบบวัดของ The Pierrs-Harris Children's Self-Concepts Scale ซึ่งแสดงลักษณะต่าง ๆ เกี่ยวกับตนเองไว้ 7 ลักษณะ คือ ลักษณะที่เป็นส่วนรวม ความวิตกกังวล ความเป็นคนน่านิยม ความสุข และความพอใจ ด้านพฤติกรรม ด้านรูปร่างภายนอก และบุคลิกลักษณะ ด้านสติปัญญาและสถานภาพในโรงเรียน วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลใช้ The 2x2x2 Factorial Design ผลการวิจัยพบว่า เยาวชนที่ศึกษาในโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัยมีอัตมโนทัศน์ต่ำกว่าและแตกต่างจากอัตมโนทัศน์ของเยาวชนที่ไม่ได้ศึกษาในโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัยอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เยาวชนที่เป็นเพศหญิงมีอัตมโนทัศน์ค่อนข้างสูงกว่าเพศชายเกือบทุกด้าน แต่ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ยกเว้นด้านรูปร่างลักษณะ และบุคลิกลักษณะภายนอก เท่านั้นพบว่ามีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เยาวชนที่มาจากสภาพ เศรษฐกิจ-สังคมระดับกลางมีอัตมโนทัศน์ค่อนข้างสูงกว่าเยาวชนที่มาจากสภาพ เศรษฐกิจ-สังคมระดับต่ำ และมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ในองค์ประกอบด้านส่วนรวม ด้านสติปัญญาและสถานภาพในโรงเรียน ด้านรูปร่างภายนอกและบุคลิกลักษณะ และด้านความเป็นคนน่านิยม ส่วนด้านพฤติกรรม ด้านความวิตกกังวล และด้านความสุขและความพอใจ เท่านั้นที่ไม่พบว่ามีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

จිරพันธ์ พิทักษ์ (2524 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเพื่อเปรียบเทียบจริยธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นที่เคยเรียนและไม่เคยเรียนในโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัยและเพื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างจริยธรรมกับจำนวนปีที่เรียนในโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัย กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านนาสาร อำเภอบ้านนาสาร จังหวัดสุราษฎร์ธานีที่เคยเรียนในโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัย จำนวน 100 คน และไม่เคยเรียนในโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัย จำนวน 300 คน โดยใช้แบบสอบถามและวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ t-test และ Correlation Coefficient ตามวิธี Pearson Product Moment Correlation Coefficient ผลการศึกษาพบว่านักเรียนที่เรียนโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัยมีจริยธรรมสูงกว่านักเรียนที่ไม่เคยเรียนในโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัย โดยมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 แต่ไม่มีความสัมพันธ์กันระหว่างจริยธรรมกับจำนวนปีที่เรียนในโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัย

เจียรนีย์ พงษ์ศิวกาย (2528 : 82-87) ได้วิจัยการสอนวิชาภาษาอังกฤษระดับมัธยมศึกษาในโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัยในเขตกรุงเทพมหานคร กลุ่มตัวอย่างคืออาจารย์ผู้สอนวิชาภาษาอังกฤษในโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัย 77 คน และนักเรียนระดับมัธยมศึกษาจากโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัย 410 คน โดยใช้แบบสอบถามและวิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าร้อยละ มัชฌิมเลขคณิต และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัยพบว่า เหตุผลของการเป็นอาจารย์สอนวิชาภาษาอังกฤษในโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัยเนื่องจากต้องการให้เยาวชนสามารถนำเอาหลักพระพุทธศาสนาไปช่วยแก้ปัญหาประจำวัน ส่วนเหตุผลของนักเรียนที่เข้ามาเรียนในโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัยเพราะสนใจทางพระพุทธศาสนาและสนใจที่จะเรียนวิชาธรรมะภาคภาษาอังกฤษ เกี่ยวกับสภาพการเรียนการสอนวิชาภาษาอังกฤษ ในด้านการดำเนินการสอน อาจารย์ส่วนใหญ่เตรียมการสอนล่วงหน้าเป็นเวลา 1 วัน ถึง 1 สัปดาห์ มีการประชุมเพื่อวางแผนการสอนวิชาภาษาอังกฤษร่วมกัน สิ่งที่เน้นมากที่สุดในการเรียนการสอนวิชาภาษาอังกฤษคือเนื้อหาวิชาภาษาอังกฤษที่เกี่ยวกับหลักสูตรพระพุทธศาสนาตามหลักสูตรของโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัย ในด้านการจัดกิจกรรมประกอบการเรียนการสอน กิจกรรมเสริมการเรียนการสอนที่นิยมคือให้นักเรียนทำสมุดรวบรวมคำศัพท์ที่น่าสนใจ ในด้านการใช้หนังสือประกอบการเรียนการสอน ใช้หนังสือแบบเรียนวิชาภาษาอังกฤษที่ใช้สอนในโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัยของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หรือมหาจุฬาราชวิทยาลัย อาจารย์ใช้อุปกรณ์ประกอบการเรียนการสอนน้อยกว่าร้อยละ 50 ของชั่วโมงที่สอน ในด้านการวัดและประเมินผลนิยมใช้วิธีวัดผลแบบให้นักเรียนทำข้อทดสอบข้อเขียนมากที่สุด การทดสอบมุ่งให้นักเรียนสามารถนำความรู้วิชาภาษาอังกฤษไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ ด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับความเหมาะสมของหลักสูตรและการเรียนการสอนวิชาภาษาอังกฤษในโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัยพบว่าเหมาะสมดีแล้ว ส่วนความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาการเรียนการสอนวิชาภาษาอังกฤษในโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัย พบว่า หลักสูตรยากเกินไป เนื้อหาเน้นเกี่ยวกับพุทธศาสนามากกว่าการใช้ภาษาอังกฤษที่จะนำไปใช้ในชีวิตรประจำวัน หลักสูตรไม่สัมพันธ์กับหลักสูตรภาษาอังกฤษในโรงเรียนสามัญของกระทรวงศึกษาธิการ ด้านนักเรียนพบว่านักเรียนมีพื้นฐานความรู้ทางวิชาภาษาอังกฤษแตกต่างกัน เป็นปัญหามากที่สุดด้านครู นักเรียน และครูมีความเห็นตรงกันว่า ครูที่มีความรู้ทางด้านพุทธศาสนาดีมักมีความรู้ทางภาษาอังกฤษน้อย นอกจากนั้นอาจารย์มีความเห็นว่า ขาดครูที่มีความสามารถดี ทั้งด้านการใช้ภาษาอังกฤษและทางด้านวิชาพระพุทธศาสนา โรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัยขาดทุนทรัพย์ที่จะจัดหาครูดี ๆ มาสอนและครูมุ่งสอนแต่เนื้อหาไม่ใช้สื่อการสอน ด้านสื่อการสอนพบว่าขาดทุนทรัพย์

ในการจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ประกอบการสอน ข้อเสนอแนะ ด้านหลักสูตร อาจารย์เสนอว่ากระทรวงศึกษาธิการควรมีหลักสูตรวิชาภาษาอังกฤษโดยเฉพาะสำหรับนักเรียนในโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ส่วนนักเรียนเห็นว่าเหมาะสมดีแล้วแต่ควรปรับปรุงให้สอดคล้องกับหลักสูตรในโรงเรียนสามัญ ด้านการเรียนการสอนอาจารย์เสนอแนะว่าควรมีการอบรมให้ครูรู้จักใช้อุปกรณ์การสอนและรู้จักวิธีสอนที่ทันสมัย นักเรียนเสนอว่าต้องการให้อาจารย์ใช้อุปกรณ์ประกอบการสอนบ้าง ด้านหนังสือเรียน อาจารย์เสนอแนะว่า ควรปรับปรุงเนื้อหาสาระที่น่าสนใจและไม่ยากเกินไปให้สอดคล้องกับวัยและสภาพสังคมปัจจุบัน และพระพุทธศาสนา กรมการศาสนาควรจัดทำหนังสือแบบเรียนวิชาภาษาอังกฤษ สำหรับโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ไว้เป็นมาตรฐานโดยเฉพาะ ส่วนนักเรียนเห็นว่าหนังสือเรียนที่มีอยู่เหมาะสมดีแล้ว ด้านอื่น ๆ อาจารย์เสนอว่าการเรียนการสอนวิชาภาษาอังกฤษในโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์นั้นควรได้รับการสนับสนุนอย่างจริงจังจากรัฐบาลในทุก ๆ ด้าน โดยเฉพาะงบประมาณ ส่วนนักเรียนเสนอแนะว่าควรเทียบคะแนนการเรียนเป็นหน่วยกิตให้ด้วย

งานวิจัยเกี่ยวกับโรงเรียนวันอาทิตย์ในต่างประเทศ

โรเบิร์ต เอกเน่ มิกนาลต์ (Robert Eugene Migneault) ค.ศ. 1974: บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "An Evaluative System for Sunday Schools" โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อประเมินผลและปรับปรุงโรงเรียนวันอาทิตย์ให้มีประสิทธิภาพ แบบสอบถามได้ส่งไปยังกลุ่มตัวอย่างประชากรในโรงเรียนวันอาทิตย์ 45 แห่ง ซึ่งมีสมาชิกแต่ละแห่งประมาณ 200 คน โรงเรียนวันอาทิตย์นี้อยู่ในเขต Minneapolis ถึง St. Paul ผู้วิจัยได้นำความแตกต่างเกี่ยวกับพฤติกรรมระหว่างโรงเรียนวันอาทิตย์ที่ขยายตัวและไม่ขยายตัวมาเปรียบเทียบกัน และใช้การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการทางสถิติด้วยการหาค่าสหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรทั้งหมดที่มีผลต่อคำตอบที่ได้รับจากแบบสอบถาม และมีการคิดค่าสหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรแต่ละตัวกับปัจจัยที่ทำให้โรงเรียนขยายตัวและไม่ขยายตัว ผลการวิจัยสรุปได้ว่าโรงเรียนที่ขยายตัวนั้นมีการจัดบริการและจัดกิจกรรมให้นักเรียนมากกว่าโรงเรียนที่ไม่ขยายตัว ปัจจัยที่มีผลต่อความก้าวหน้าของโรงเรียนได้แก่สิ่งให้อำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่โรงเรียนให้กับนักเรียนนอกจากปัจจัยที่เกี่ยวกับการจัดบริการและการจัดกิจกรรมแล้ว ไม่ปรากฏว่ามีปัจจัยอื่น ๆ ที่ทำให้โรงเรียนวันอาทิตย์แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นการบริหารโรงเรียน บุคลากร เนื้อหาหลักสูตร วิธีการหาเงิน โปรแกรมสำหรับนักเรียน

ฮาร์วาร์ด เอสตัน เดล (Harward, Eston Dale) (ค.ศ. 1983: บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "A Model for the Training of Elementary Church School Teachers in The United Methodist Church" มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนารูปแบบการฝึกอบรมครูผู้สอนในโรงเรียนศาสนาในระดับประถมของศาสนานิกาย เมธอดิสต์ (Methodist) การวิจัยแบ่งออกเป็นสามตอนคือ

ตอนที่ 1 สรุปการวิจัยเรื่องภูมิหลัง ประวัติความเป็นมาของโรงเรียนวันอาทิตย์ พื้นฐานการศึกษาวิชาศาสนา ทฤษฎีและวิธีสอนในโรงเรียนวันอาทิตย์ วิธีการศึกษาและโปรแกรม และพัฒนาการหลักสูตรในศาสนานิกายเมธอดิสต์ (Methodist)

ตอนที่ 2 เป็นการเสนอรูปแบบการสอน ซึ่งประกอบด้วย สไลด์และสคริปต์ (Scripts) 7 เรื่องคือ "ปรัชญาและวิธีการสอน" "เนื้อหาหลักสูตร การเรียนการสอนของศาสนาเมธอดิสต์ (Methodist) "การสอนในห้องเรียน" การกำหนดวัตถุประสงค์และการประเมินผล" "พระคัมภีร์และหลักสูตร" "แนวคิดในการสอน" และ "การวางแผนและการเตรียมหน่วยการเรียน" สไลด์และเทปคำบรรยายเรื่องเหล่านี้จะช่วยให้การอบรมครูผู้สอนสะดวกขึ้น

ตอนที่ 3 เป็นการประเมินรูปแบบซึ่งใช้การทดลองภาคสนาม โดยใช้วิธีแบ่งกลุ่ม ๆ ละ 8 คน บางคนมีประสบการณ์ในการสอนในโรงเรียนวันอาทิตย์มาแล้ว และบางคนยังไม่มีประสบการณ์ จากการประเมินผล กลุ่มทดลองปรากฏว่า เครื่องมือ (สไลด์และสคริปต์ในตอนที่ 2) ที่สร้างขึ้นมีประสิทธิภาพในการฝึกอบรมครูสอนศาสนา ซึ่งใช้ได้ผลทั้งรายบุคคลและเป็นกลุ่ม ในเวลา 7 วัน หรืออาจใช้กับการฝึกอบรมแบบเข้มข้นในช่วงเวลาสั้น ๆ เช่น การประชุมสวดสัปดาห์

ในสถานการณ์ทดลอง ผู้วิจัยไม่มีเวลาพอสำหรับการอภิปรายและให้ความช่วยเหลือด้านประสบการณ์แก่ครูตามที่วางแผนไว้ แต่จะมีการพัฒนาเครื่องมือให้ทันสมัยยิ่งขึ้น และจะให้มีเวลาในการอภิปรายและเวลาเตรียมครูผู้สอนให้มากกว่าเดิม

ในปีเดียวกันนั้น ฟิลลิปส์ วิลเลียม เคนเนต (Phillips, William Kenneth) (ค.ศ. 1983: บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "Motives for Participation in the Adult Sunday School Programs of Local Churches in the Portuguese Baptist Convention" ปัญหาที่นำมาศึกษาวิจัยนั้นเกี่ยวข้องกับคำถาม 3 ประการคือ (1)

อะไรเป็นแรงจูงใจให้ผู้ใหญ่เข้าร่วมโปรแกรมของโรงเรียนวันอาทิตย์ (2) มีความสัมพันธ์กันหรือไม่ระหว่างแรงจูงใจกับตัวแปรด้านอายุ เพศ สถานภาพการสมรส ระดับการศึกษา และการเคยเข้าร่วมในโรงเรียนวันอาทิตย์สำหรับผู้ใหญ่ ถ้าเคยเข้าร่วมลักษณะใด คนเดียวหรือเป็นกลุ่ม (3) แรงจูงใจในการเข้าร่วมกิจกรรมในโรงเรียนวันอาทิตย์จะเป็นเช่นเดียวกับที่เคยค้นพบในการเข้าร่วมโปรแกรมการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่โดยทั่ว ๆ ไปหรือไม่

กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วยผู้เข้าร่วมโปรแกรมจำนวน 525 คน อายุ 18 ปีขึ้นไป ในโรงเรียนวันอาทิตย์สำหรับผู้ใหญ่ของ The Portuguese Baptist Convention ระดับท้องถิ่น 25 แห่ง ในจำนวน 50 แห่ง ซึ่งเป็นสมาชิกของ The Portuguese Baptist Convention และอยู่ภายในอาณาเขตของโปรตุเกส ซึ่งรวมทั้งส่วนที่เป็นเกาะใน Azores และ Madsira การเก็บข้อมูลใช้แบบทดสอบ R.E.P. (Reasons for Educational Participation) ฉบับพิมพ์เป็นภาษาโปรตุเกสเป็นเครื่องมือ ในการวิเคราะห์ข้อมูลใช้รายการ 70 ข้อ ของ R.E.P. เป็นกลุ่มเหตุผล ซึ่งแบ่งออกเป็น 7 ด้าน เรียงลำดับความสำคัญในการคาดหวังต่อสิ่งต่าง ๆ คือ เป้าหมายทางศาสนา ทางสังคม การเรียนรู้ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสังคม ระเบียบแบบแผน การบรรลุเป้าหมายส่วนบุคคล และความคาดหวังต่อสิ่งที่จะหลีกเลี่ยง ซึ่งแรงจูงใจจะแปรเปลี่ยนไปตามข้อคำถาม 70 รายการ ใน R.E.P. ผลการวิจัยมีลักษณะใกล้เคียงกับรายงานของ บูโรเกสส์ (Burogess หน้า 1971a) กล่าวคือ เมื่อเปรียบเทียบผลคูณของความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรของการศึกษาประชากรในเรื่องอายุ เพศ สถานภาพการสมรส ระดับการศึกษาและการเคยเข้าร่วมในโรงเรียนวันอาทิตย์กับความผันแปรด้านแรงจูงใจ ซึ่งให้เห็ความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .05 และ .01 (p .05 and p .01)

ไรน์ อัลเลน (Raines, Allen) (1985: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง "Achieving Quantitative Church Growth Utilizing the "Sunday School Growth Spiral" in Malvern Hill Southern Baptist Church" งานวิจัยนี้ได้ความคิดจากการประชุมของสภาศาสนจักรว่าจะทำอย่างไรให้การเผยแพร่ศาสนาของท้องถิ่นบรรลุผลสำเร็จด้วยดี ทั้งนี้เนื่องจากข้อมูลการปฏิบัติงานในอดีตที่ผ่านมาสะท้อนให้เห็นว่าจำนวนสมาชิกในโรงเรียนวันอาทิตย์ลดลงอย่างรวดเร็วในช่วง 10 ปี ข้อมูลนี้เป็นเครื่องกระตุ้นให้ที่ประชุมของศาสนจักรหาวิธีการให้สมาชิกของโรงเรียนวันอาทิตย์เพิ่มขึ้นทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ โครงการนี้จึงเกิดขึ้น

วัตถุประสงค์หลักของการวิจัยก็เพื่อ นำศาสนจักรไปสู่การปฏิบัติงานอย่างถูกต้องและสนองความต้องการของผู้คนในชุมชน โดยผ่านการอภิปรายโต้แย้งเกี่ยวกับ "Sunday School Growth Spiral" การวิจัยครั้งนี้ศึกษาปัญหาของการลดลงของโรงเรียนวันอาทิตย์ ซึ่งประกอบด้วยข้อมูลที่ชี้ให้เห็นถึงขอบเขตของการลดลง สาเหตุของการลดลง และการพัฒนา Malvern Hill Baptist Church ให้สามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนได้ จึงมีการเลือกโครงการศึกษา "Sunday School Growth Spiral" ซึ่งใช้เวลา 12 สัปดาห์ การศึกษานี้มีเรื่องที่เกี่ยวข้องหลายเรื่องคือ การวิจัยพื้นฐานทางศาสนา การเลือกตั้งคณะกรรมการวางระเบียบวาระและวิธีการดำเนินงานของสภาศาสนจักร การวิเคราะห์การเจริญเติบโตของศาสนจักรใน 10 ปี การคำนวณพื้นที่ก่อสร้าง การวิจัยข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนและจำนวนประชากร การพัฒนาฝึกอบรมครูผู้สอน การเก็บรักษาข้อมูล การสนับสนุนแผนการเพิ่มความเจริญเติบโต 12 สัปดาห์ การประเมินผลประสิทธิภาพของความสำเร็จจากความเจริญเติบโต ผลจากการศึกษาและการปฏิบัติงานทำให้การลดลงของโรงเรียนวันอาทิตย์ค่อยเบาบางลง และช่วงระยะเวลาการเพิ่มความเจริญเติบโตนี้ ศาสนจักรที่ Malvern Hill ประสบความสำเร็จอย่างเท่าเทียมกับศาสนจักรอื่น ๆ ของ Southern Baptist ที่ใช้โครงการนี้เช่นเดียวกัน และเมื่อผ่านกระบวนการตามโครงการนี้สภาศาสนจักรก็พบว่าสภาสามารถเจริญเติบโตด้วย เมื่อการปฏิบัติงานประกอบด้วยความเต็มใจ ความตั้งใจที่จะดำเนินการตามวิธีการนี้ ซึ่งจะช่วยให้การเผยแพร่นับถวายนับว่าวัตถุประสงค์ดียิ่งขึ้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย